КИРИЛЪ МЛАДЕНОВЪ

ОБЛАСТЬТА МЕГЛЕНЪ ВЪ МАКЕДОНИЯ

ИСТОРИКО-ЕТНОГРАФСКИ ПРЕГЛЕДЪ И НАРОДНОСТНИ БОРБИ

СОФИЯ, 1936

937601
Д. 22491/936

КИРИЛЪ МЛАДЕНОВЪ

За библиотеката при Държавния университет отъ студента К. Младенов
София 25.IV.1936.

ОБЛАСТЬТА МЕГЛЕНЪ ВЪ МАКЕДОНИЯ

ИСТОРИКО-ЕТНОГРАФСКИ ПРЕГЛЕДЪ И НАРОДНОСТНИ БОРБИ

СОФИЯ, 1936

ПРЕДГОВОРЪ

Планинитѣ раздѣлятъ Македония на много естествени области, всѣка отъ които се отличава съ свои не само географски, но и етнографски, битови, фолклорни и говорни особености. По отдѣлното проучване на всички тия области би допринесло много за общото изучване на Македония. За много отъ тѣхъ, обаче, се знае съвсемъ малко или сж познати само по име. Такава горе-долу е областьта Меглелъ.

Съ предлагания тукъ трудъ желая, отъ една страна, ако не запълня една празднина въ тоя родъ литература, поне да очертая нѣкои въпроси, върху които би могло да се напишатъ по-сериозни научни трудове, отъ друга страна – да изнеса нѣкои ценности, които се криятъ въ природата, историята, народописа, словесностьта на тая область и народностнитѣ борби, които малкото, но бурни мегленски българи водили въ защита на своето българско име и които сж скжпи не само за мегленци, но и за всѣки българинъ.

Чувствувамъ се задължень да благодаря за моралното съдействие на всички, които ме улесниха въ събирането на материали или ми посочиха досежна литература; благодаря и на родолюбивитѣ мегленски българи отъ родното ми с. Лѣсково, които предварително дадоха своята материална подкрепа.

София, мартъ 1936.

Областьта Мегленъ

I. ИСТОРИЯ И ЕТНОГРАФИЯ

Рѣдко сж страни така благодатни, като областьта Мегленъ въ срѣдна Македония, между планинитѣ Кожухъ, Ниче и Паякъ, северно отъ гр. Воденъ. До преди десетина години и рѣдко можеше да се срещне такава етнографска, езикова и вѣрска смѣсица, каквато представяваше населението на сжщата область. Низка котловина, заградена между планинитѣ и почти недостжпна отъ други страни, освенъ презъ югоизточната врата по р. Мегленица, между склоноветѣ на пл. пл. Паякъ и Ниче, Мегленъ, следъ послявянчването на Балканския полуостровъ, е билъ постоянно поле на народностни борби и вѣрско езикови промѣни. Въ тая область сж намирали отражение всички вѣрски и народностни сътресения, които презъ вѣковетѣ съпжтствували българското племе.

До днесъ, обаче, тоя кжтъ на Македония не е билъ предметъ на нѣкакво специално проучване отъ страна на нашъ ученъ. И за това известията за Мегленъ, или както въ повечето случаи у насъ го наричатъ Мъгленъ, сж се изчерпвали само въ нѣкои мимоходни бележки на нашия етнографъ В. Кънчевъ, както чуждитѣ историци и етнографи К. Иречекъ, А. Ф. Гилфердингъ и др.

Въ 1892 г. излѣзе единъ трудъ на нѣмския ученъ, посетнешенъ професоръ, Г. Вайгандъ върху езика и нрава на мегленскитѣ власи и едно кратко описание на оная часть отъ Мегленъ, която се населява отъ власитѣ или както самиятъ Г. Вайгандъ я нарича Влахо Мегленъ.[1]) Нѣкои отъ влечатленията си отъ посещението на Мегленъ сжщиятъ предаде и въ голѣмия си трудъ върху власитѣ въ Македония — Аромжне — 1894 г.

Въ 1889 г. славянскиятъ старинарь и фолклористъ Ст. Верковичъ въ С. Петербургъ издаде единъ трудъ съ статистически, топографски и етнографски сведения върху Македония.[2]) Тукъ срѣщаме и едно прекрасно описание и на часть отъ селата въ Мегленско.[3]) Но нито трудътъ на Г.

---

[1]) Vlacho Meglen — D-r Gustan Weigaud —Leipzig 1892.

[2]) Топографическо-зинографскіи очеркъ Македоніи

[3]) Споредъ признанието на съставителя това описание било доставено нему отъ сина на свещ. отецъ Ной отъ с. Лугунци презъ 1865 г.

Вайгандъ, нито този на Ст. Верковича могатъ да ни дадатъ една пълна представа за тая така хубава и съ славно минало и богата македонска область. Като се вземе предвидъ и обстоятелството, че тия две книги сж рѣдкость, смѣтамъ че допълвамъ една празднина въ нашето народознание съ предлагания очеркъ върху тая область съ огледъ на събитията настжпили за Македония презъ по-ново време.

Върху названието на тази область не веднажъ съмъ се спиралъ. Защото докато въ трудоветѣ на повечето наши учени е употрѣбено название Мъгленъ, мѣстното население, както и ученитѣ В. Кънчевъ [1]), Г. Вайгандъ Цвийчъ [2]) и др., които сж имали прѣки срещи съ мегленци или сж посетили областьта, употрѣбяватъ название Мегленъ. Не можемъ да знаемъ дали други сж се спирали върху етимологията на това название. Но ако приемеме, че Мъгленъ произлиза отъ старобългарската дума мьгла, би трѣбвало и мѣстното население, което си има думата мъгла (мъгливо време) да казва Мъгленъ. Това ме накара да потърся друго нѣкакво обяснение и въ речника на голѣмия славистъ Францъ Миклошичъ (Miclosich) [3]) намѣрихъ думата мегленъ съ значение горещо, знойно, сжщо така мегленіанинъ за означения житель на тая българска покрайнина. Областьта наистина е една отъ най-горещитѣ въ Македония. Следователно, намъ се струва по-правдоподобно названието Мегленъ.[4]) Турцитѣ бѣха преименували областьта. Наричаха я Караджова, така както и днесъ е означавана въ нѣкои гръцки карти. Още френскиятъ консулски представитель въ Солунъ Кузиниери, посетилъ южна Македония презъ 1815 г., употрѣбява название Караджова или Караджа-оваси, което превежда на френски Contrée-noir — Черна-страна.[5]) Погрѣшно нѣкой наши учени сподѣлятъ това мнение. Най-цвѣтущата страна на Македония да носи такова злокобно име! Забравя се, че черно на турски значи кара (сага), а караджж (сагасі) значи харамийско (хайдушко). Отъ сливането на дветѣ думи караджж (сагасі) и ова (ova) — долина

---

[1]) Македония-етногр. и статистика стр. 51 сл.

[2]) Основе за географију и геологију Македоније и старе Сърбије — J. Цвијић — Београд 1906.

[3]) Lexicon — Palaeoslovenico — graeco — latinum.

[4]) На гръцки както, на руски гласи Μογλένα (Μογλάνα) и Моглена.

Въ сборника на братя Миладинови п. 643 срѣщаме дума Мегленъ като име на вѣтъръ: Повѣй ми, повѣй, ветре Меглене! По море силенъ, по поле ладенъ.

[5]) Voyage, dans la Macédoine par Consinéry — Paris 1831 1. vol. p. 83.

се е получило Караджова — Харамийска (Хайдушка) долина. Нѣщо, което е едно ценно указание за живота на населението ѝ презъ вѣковетѣ на турското владичество.

Областьта Мегленъ има видъ на затворена котловина. Отъ югъ и юго-истокъ е заградена отъ пл. Ниче. Мжчно проходимиятъ Сборски проходъ, който на западъ свързва Мегленъ съ Морихово отдѣля Ниче отъ пл. Кожухъ. Кожухъ загражда Мегленската котловина отъ западъ и сев.-западъ и чрезъ седловината Скриена (въ картитѣ погрѣшно Шкрене, а на гръцки Скра) се съединява съ пл. Паякъ,[1]) която пъкъ загражда котловината отъ истокъ. Всички тия планини сж покрити съ гори и пасбища. Отъ началото на месецъ май до септемврий по тѣхъ пасатъ стада отъ кози, овци, крави и коне. По върховетѣ на Ниче и Кожухъ снѣгътъ се топи едва къмъ Петровдень, а понѣкога дочаква новъ снѣгъ. Жителитѣ на околнитѣ села лѣте отъ тукъ взиматъ снѣгъ и го продаватъ за разхлаждане по пазарищата.

Отъ изворитѣ Бешъ-бунаръ въ северната часть на Паякъ извира малката Ошанска рѣка, която тече край самото с. Ошине, гдето върти нѣколко воденици. При мѣстността Пунте-петкаля (Петковъ мостъ) рѣката извива въ юго-истокъ и край селата Лугунци и Бериславци увеличена тече право на югъ презъ вдадината между Кожухъ и Паякъ. При село Нжте се намира мочурливо мѣсто, чийто води се отичатъ въ сжщата рѣка, която вече се назовава Мегленица. Отъ Кожухъ надъ с. Тушимъ извира р. Бързей, която се влива сжщо въ Мегленица. На югъ последната пресичайки котловината прибира водитѣ още на р. Порой, която извира отъ Ниче и край с. Сборско лудо се спуща къмъ Севренското и Неорско полета. Отъ Пожарския балканъ на Ниче извиратъ рѣкитѣ Църна и Топлица. Сжщитѣ преди да се влѣятъ въ Мегленица край с. Пожарско и Тресино въртятъ много воденици и валевици. По на югъ все отъ Ниче извиратъ р. Бѣлица и р. Жегриво. Отъ планината Паякъ отъ околноститѣ на с. Лѣсково извиратъ р. Концутъ и Градещната рѣка. И едната и другата, лѣте преди да достигнатъ до р. Мегленица, пресъхватъ. Близу до с. Бериславци, на югъ, извира една доста многоводна рѣка, която на около стотина крачки наново се скрива подъ земята. Споредъ народното

---

[1]) За Паякъ вж. Мак. прегледъ г. 6 кн. 1 — областьта Бойлия, Хр Шалдевъ.

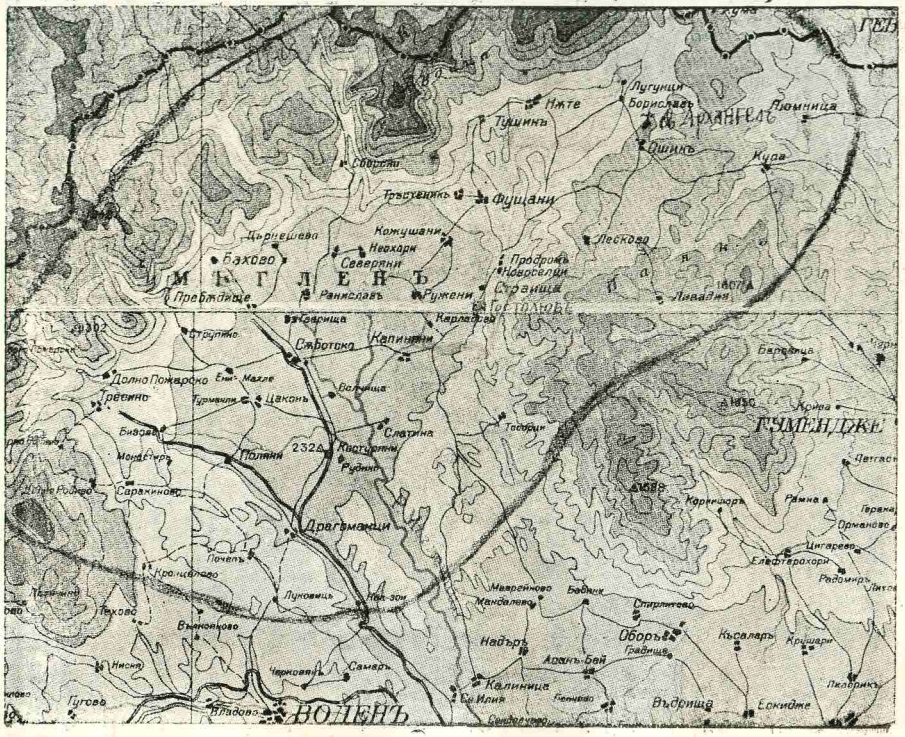

Областьта Мегленъ.

повѣрие сѫщата рѣка наново извирала при с. Въдреще, Пазарско (Енидже-Вардарско.[1])

Всички тия рѣки преди да се влѣятъ въ Мегленица, лѣте се използуватъ за напояване на полето, благодарение, на което долината прилича на истинска градина. Презъ прохода между Паякъ и разклоненията на Ниче р. Мегленица минава въ Сланицата и се втича въ Пазарското езеро.

Въ подножието на Ниче при днешното с. Пожарско се намира топълъ лѣковитъ изворъ. Сега тукъ сѫ построени, така известнитѣ, Пожарски лѣковити бани, посещавани не само отъ мегленци, а и отъ нуждаещи се отъ други области.

Цѣлата мегленска котловина е равна, широка около 4 часа и дълга около 6 часа съ повърхнина 933 км². Снѣгъ само въ рѣдки случаи или почти не пада. Сушата, която е често явление тукъ, благодарение на богатото напояване, не пречи на населението, както въ дъждовни години да бере редовно по две, а понѣкога и три жетви. Значителни вреди донася вѣтърътъ „грива", който често духа и кара жителитѣ на селата Нѫте, Лугунци и Бериславци да прибиратъ преждевременно посѣвитѣ си.

Както К. Иричекъ, така и рускиятъ историкъ Гилфердингъ съобщаватъ, че когато презъ втората половина на X в. се е бразувало така нареченото Задално бълг. царство, комитътъ Никола Шишманъ въ 963 г. премѣстилъ своята столица отъ София (Сръдецъ) въ тогавашния гр. Мегленъ, на чието име се назовава днесъ областьта. Наистина отъ тукъ столицата се пренася въ Воденъ, докато се установява въ гр. Охридъ. Но гр. Мегленъ и областьта му продължавали да бѫдатъ отъ голѣмо значение за живота на това царство. Нѣкои селищни имена каквито сѫ с. Цаконе, на ¼ ч. отъ градчето Сѫботско, което напомня името на славянското племе цакони, село Севрене — отъ племето северяни ни даватъ основание да предполагаме, че тѣхнитѣ осно-

[1]) Около това повѣрие сѫществува следното предание. — Веднажъ единъ пастиръ полюбопитствувалъ да види самата дупка, гдето се втича водата, и истървалъ своята мастагарка (карликъ, тояга). Водата понесла изгърваната мастагарка. Пастирътъ много се нажалилъ, защото въ нея приелъ спестенитѣ си пари. Следъ време този сѫщиятъ пастиръ се заелъ на работа на друго мѣсто, и веднажъ неговиятъ господарь го праща на воденицата при с. Въдреще. Въ жгъла на воденицата пастирътъ видѣлъ своята мастагарка. Тогава воденичарьтъ му разказалъ, че като се рахождалъ край яза видѣлъ въ водата тая мастагарка и я прибралъ. Пастирътъ го помолилъ да му я продаде, и воденичарьтъ, незнаейки ценноститѣ, които се криятъ въ нея, му дава тая мастагарка. Зарадванъ пастирътъ разказва историята съ нея. Предъ воденичаря я счупва и изсипалъ всички скрити въ нея пари. Така се обяснявало, че водата, която се изгубва близу до с. Бериславци, наново се показва при с. Въдреще.

вателн сж славяни. Пъкъ и фактътъ, че Никола Шишманъ пренася столицата си въ Мегленъ ни увѣрява, че тукъ живѣела една здрава славянно-българска маса. За славянитѣ ни напомня и твърде разпространеното въ Мегленско цвѣте перуника, посветено на славянското божество Перунъ. Споредъ нѣкои източници, когато въ 972 г. пада подъ Византийска власть българското царство съ столица Преславъ, и почна да странствува българската патриаршия, последната къмъ 980 г.[1]) за кратко време била избрала за свое седалище сжщо гр. Мегленъ. Така, че не може да има съмнение за българската принадлежность на жителитѣ на тая область презъ вѣковетѣ на Първото българско царство. При царуването на Самуила гр. Мегленъ и с. Нжте, запазено до днесъ, наредъ съ София, Скопие, Прилепъ, Охридъ, Струмица, Мелникъ, Острово и Воденъ били едни отъ найсилнитѣ крепости, гдето били съсрѣдоточени главнитѣ български сили. Мегленъ се е управлявалъ отъ храбрия воевода Илица. Значението си на важна крепость Мегленъ е запазилъ почти до падането на Западното българско царство. Така, следъ злополучния край на Самуиловитѣ войски при Бѣласица — ослѣпяването имъ като на стотѣ души билъ оставенъ по единъ едноокъ да ги води, изправенъ предъ тази покъртителна гледка, Самуилъ вследствие силното душевно сътресение пада въ несвесть и следъ нѣколко дни на 15 септември 1915 г., умира, една година следъ неговата смъртъ, при царуването на неговия синъ Гаврилъ въ 1015 г. Василий II (Българоубиецъ) праща войска начело съ опитнитѣ военоначалници Никифоръ Ксифиасъ и Константинъ Диогенъ, които да обсадятъ крепостьта Мегленъ. Воеводата Илица заедно съ други нѣкои царски велможи твърдо отбивали византийската обсада. Българитѣ тукъ сж се държали така храбро, щото станало нужда посрѣдъ зима да дойде самъ императорътъ Василий II (Българоубиецъ) и да ржководи обсадата. Той наредилъ да отбиятъ рѣката, която омивала стенитѣ на града и да подкопаятъ самитѣ стени.[2]) По тоя начинъ била превзета крепостьта. Воеводата Илица, м е г л е н с к и князъ, който до последната минута се държалъ храбро, билъ плененъ. Той заедно съ другитѣ велможи както и годното за орж-

[1]) Вж. Ив. Снѣгаровъ История на Охрид. Архиеп. т. I стр. 13.

[2]) Това ни дава основание да търсиме гр. Мегленъ нѣкжде по брѣговетѣ на р. Мегленица. Недалечъ отъ с. Слатино, което се намира на лѣвия брѣгъ на рѣката, се издига една височина, на чийто връхъ има развалини отъ сгради, а околовръстъ личатъ основитѣ на стени. Твърде възможно е това да сж останки отъ стария гр. Мегленъ.

жие население били пратени нѣкжде въ Армения, часть, отъ която по това време била подъ византийско владичество. Презъ сжщия тоя вѣкъ се споменава и за преселването на арменци въ Мегленско, които принесли манихейската ересь. Наскоро следъ падането на Мегленъ пада и Нжте. По такъвъ начинъ славната българска область, владѣнието на храбрия Илица, презъ 1015 г. пада подъ игото на Византия. Обаче, съ това не се е турило край на самостойното сжществуване на българитѣ въ Мегленско. Действително до преди 1871 г., когато за първи пжть въ книгата на руския църковенъ историкъ Евгений Ев. Голубинскій — Краткіи очеркъ исторій православныхъ церквей, издадена въ Москва, бѣха обнародвани тритѣ златопечатни укази (хрисофули), нищо почти не се знаеше за сждбата на българската църква следъ падането на България подъ византийско робство, при все, че още въ 1855 год. въ единъ отъ трудоветѣ на ученитѣ Рали и Потли бѣ известена една часть отъ единия указъ. Обаче, обнародването на Голубински, а по-късно и преведени сжщитѣ укази на български отъ нашия голѣмъ книжовникъ Маринъ Дриновъ въ трудоветѣ му по Българската църковна история [1]), можаха да хвърлятъ обилна свѣтлина върху така значителния църковенъ въпросъ. Най-важното, което гръцкитѣ учени оспорватъ, е че Василий II (Българоубиецъ) утвърждава съ тия укази сжществуването на самостойна Българска архиепископия съ седалище гр. Охридъ. Много ценни известия срѣщаме тукъ и върху Мегленъ. Още въ първия указъ отъ 1019 г. се утвърждава за епископско седалище гр. Мегленъ, който заедно съ Просекъ [2]), Морихово [3]), Цетина [4]), Острово [5]) и Заодрия [6]) да иматъ 15 клирици (духовници) и 15 парици (църковници). Пространната Мегленска епархия говори за голѣмото значение, което се е отдавало на тоя градъ. До падането на второто Българско царство XIV в. за седалище на епархията се споменава все гр. Мегленъ. А по-късно къмъ XVIII в. това седалище се

---

[1]) Съчинения т. II. стр. 208—214.

[2]) Днешн Демиръ капия, Гевгелийско.

[3]) Днешно Морихово, Тиквешко.

[4]) За това поселище нѣкои наши учени сж на мнение да го търсимъ негде на истокъ отъ Мегленъ. Други (вж. Новаковичъ Охр. Арх. у почетку. XI в.) опредѣлятъ негде къмъ днешния гр. Крушево, гдето има с. Сетина

[5]) Днешно Острово надъ Воденъ.

[6]) Неизвестно кжде. Сжщиятъ Новаковичъ предполага да е къмъ Костуръ, гдето при единъ отъ притоцитѣ на Бистрица има висъ Одра. Възможно е тоя градъ да е нѣкогашния Еордея днесъ гр. Сжботско наричанъ отъ гърцитѣ Ардеа.

БИБЛИОТЕКА ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

споменава да се е намирало въ с. Нжте, при потурчването, на което пръвъ владиката приелъ другата вѣра. Кой е билъ този владика, следъ когото се слага край на сжществуването на Мегленската епархия, не се знае. При все, че известниятъ Ст. Верковичъ въ увода на своята книга [1]) да го нарича Иларионъ. Защото известенъ е другъ Ипарионъ, провъзгласенъ отъ нашата църква за светия — св. Иларионъ Мегленски, известенъ съ своя богоугоденъ животъ и деенъ борецъ срещу богомилската ересь въ Мегленско. Сжщо така неизвестни сж причинитѣ за пренасянето на епархийското седалище отъ гр. Мегленъ въ Нжте. Вѣроятно, при нахлуването на турцитѣ презъ XIV в., владиката се е отдръпналъ по на северъ въ Нжте, гдето се е намиралъ и на по-запазено мѣсто. Отъ владицитѣ въ Мегленската епархия известенъ е освенъ Иларионъ Мегленски, още Нифонъ епископъ презъ XIV в. А въ едно отъ писмата на Охридския архиепископъ Хоматианъ до епископа въ Корфу отъ началото на XIII в., обнародвани отъ нашия професоръ по история д-ръ П. Никовъ [2]) се споменава за нѣкой светейши и много мъдръ Мегменски епископъ (ὁ ἱερώτατος ἐπίσκοπος Μογλένων)

И така, както въ политическия и държавенъ животъ на България, така и въ живота на българската църква, Мегленската область винаги е играла важна роля.

Когато презъ XII в. вжрѣдъ приселницитѣ арменци и неченеги, последнитѣ заселени тукъ къмъ края на XI в.[3]), се разпространило богомилството, така, че Мегленъ станалъ главно срѣдище на това еретическо учение, споменатиятъ светия иларионъ Мегленски повежда една дейна борба срещу богомилитѣ, и когато въ 1156 г. Византийскиятъ императоръ Мануилъ издалъ указъ за преследване на еретицитѣ, Иларионъ Мегленски съвършенно очиства областьта отъ поклонницитѣ на богомилството. Много отъ тѣхъ св. Иларионъ, който се е отличавалъ съ рѣдка убедителна проповѣдь, можалъ да възвърне въ лоното на православието. Св. Иларионъ починалъ въ 1160 год.[4]) Но Изглежда името му било много известно. Защото следъ като българското царство наново си възвръща свободата, при братята Петъръ и Асенъ, Калоянъ презъ 1203 г. когато завладява

---

1) Топогр. етногр, очеркъ Мак. 1889.

2) Вж. Приносъ къмъ българ. история — сп. на Българ. акад. на наукитѣ кн. 20. и отд. отпечатъкъ стр. 52 писмо № 2.

3) Иричекъ — Печенеги стр. 13.

4) Сега въ Мегленско има църквище Св. Иларионъ (Рионъ) при с. Баово.

Македония, споредъ житието на Св. Илариона Мегленски, написано отъ българския патриархъ Ефтимий Търновски презъ втората половина на XIV в., сжщиятъ Калоянъ пожелава да се поклони на гроба на Св. Илариона. По-късно мощитѣ на светията били пренесени въ Търново и положени въ църквата „Св. 40 мжченици". Съ това се заякчавали духовнитѣ връзки не само между България и Мегленско, но и цѣла Македония.

Презъ XIV в. къмъ 1382 г. когато пада гр. Воденъ[1]), вѣроятно и Мегленъ пада подъ турска власть. А идването на турцитѣ става причина за нови етнографски и вѣрски промѣни. Освенъ арменци и печенеги, споредъ Г. Вайгандъ презъ XIII в. въ Мегленско били заселени и власи, които до днесъ сж оцѣлѣли и представляватъ вториятъ по численость етнически сборъ. Неизвестно точно кога къмъ това разноплеменно множество се присъединяватъ и турци въ с. Драгоманци, а презъ XVI в. юруци въ така наречените Юручки мали, близу до Сжботско. Отъ времето когато се е появила тая грабителска орда отъ юруци, а споредъ други автори още презъ XV в. когато царувалъ Султанъ Селимъ I се започнало насилствено да бждатъ потурчвани българитѣ християни. Всички въпроси свързани съ това потурчване сж не твърде изяснени. Не се знае дали това е станало на веднажъ или на етапи. Най-после сжществуватъ съмнения дори дали доброволно българитѣ не приели исляма. Поне за Мегленскитѣ мохамедани по за предпочитане е предположението тѣхното потурчване да е следствие на единъ продължителенъ процесъ. Имаме положителни сведения, че потурчването на Нжте станало въ XVIII в. Християнскитѣ обичаи у нжтенци сж повече запазени отъ колкото у жителитѣ на мохамеданскитѣ села Продрумъ и Новоселци въ подножието на пл. Паякъ; а у последнитѣ тия обичаи сж повече запазени отколко у онѣзи българи мохамедани, които живѣятъ въ по-вжтрешнитѣ села. Така въ Нжте има дори имена като Асанъ Поповъ, а въ землището на с. Новосечци, Продрумъ и Гостолюбе има християнски наименования на мѣстности като Светиминъ(а), Свети Тодоръ, Поповъ ридъ и др.

Така, че ако потурчването е започнало отъ времето на юручкитѣ нападения или XV и XVI в. в., то сигурно е продължило до XVIII в. или около 250 години. Богомилското влияние, постояннитѣ заплахи и ограничения отправяни и налагани на Охридската българска архиепископия отъ стра-

[1]) Гр. Воденъ — Мак. прег. год. I кн. 2.

на на гръцката патриаршия, особено измѣстването на българската служба въ църквитѣ благоприятствували процеса на потурчването. Съ заклинанието вѣрата си ще промѣнимъ, но езика и народностьта си ще запазимъ, мегленци преминавали въ мохамеданската вѣра. Последниятъ етапъ на тоя процесъ е потурчването на Нжте къмъ 1760—1770 г.[1]) Така до втората половина на XVIII в. повечето отъ жителитѣ на Мегленъ въ това число и всички небългарски етнически утайки, вече претопени, приели исляма, като запазили освенъ българския си езикъ и много християнски обичаи. Отъ власитѣ, които заематъ северната планинска часть на областьта, бидейки на по-невидно мѣсто, само жителитѣ на Нжте, както се каза, сж се потурчили. Това сж и единственитѣ на Балканския п-овъ власи мохамедани. Ония отъ българитѣ, които не искали да мѣнятъ вѣрата си, се оттеглили въ околовръста, а други въ затаенитѣ планински кжтове основали съвсемъ нови селища, каквито сж селата Лѣсково, Сборско, Тушимъ, Саракиново и др. Така се обясняватъ и нѣкои родови имена, които се срещатъ въ две различни села. Името Бучковци се среща и въ с. Лѣсково и въ с. Тушимъ, Зайковци имаме и въ Лѣсково и въ Сборско и др. п. Нѣкои семейства дори забѣгнали по други страни въ Македония. Така споредъ известния нашъ етнографъ В. Кънчевъ при потурчването на Нжте единъ грънчарь на име Доре забѣгналъ съ сестра си въ гр. Ресенъ. Тукъ се е оженилъ и добилъ двама сина Наумъ и Иоанъ. Отъ Наумъ сж днешниятъ виденъ родъ Доревци, а отъ Иоана Ляпчевци отъ гдето води своето потекло и голѣмиятъ български държавенъ мжжъ покойниятъ Андрея Ляпчевъ.

Много често се е случвало и семейства отъ различни

---

[1]) Около потурчването на Нжте сжществува следното предание: — На дѐнут на Велѝкдин владѝката ка литургисал ву цржквата; не знам защò, ка си биле льу(д)ѝту на цржкви, биле заградѐни ут тъ̀рцки аскѐ-р. Владѝката пущѝл да му чѝнжт абѐр на бѝмбашіата, да и устáве да си і̀ дусвжршжт литургѝята. Пущѝла цжрква и владѝката излизѐл нàдвур; ама намѐсту да му кàже на сильáниту „Ристòс анѐсте“ кáкту е адѐтут да сж вѐле прис тѝіа дни, он му ричѐл: „сильáм альáким!“ Сильáниту, заплашѐни ут по нàприт, а сѐга насжрчѐни ут владѝката, удгувурѝле заѝну су аскѐрут: „альáким сильàм“ — „Е братіа, рѐкжл владѝката, кòе ки ви бѝде по-àрну: тъ̀рци да сж чѝните и да си и ѝмате и жѐните и дѐцата и сжту имáніе ѝли да устáните каъ̀ри, а пжк да вж искòльат? Мѐне áку мж пѝтате, іас ви дáвам ум да гу напрáвите пржвнуту нещу и іас сам сжм су вас“. Сильáниту пристанàле пу владѝката — нѐгу сега гу направѝле пáша — и из да чѐкат пòвике сж путурчѝле, а тѝіа, шо ниіикіàле да гу напрáвжт соа нѐщу- сж разбигàле пу дръ̀зите ристѐнски сѐла. (Сб. Н. У. кн. III 1890 г. ттр. 198, записалъ И. Ц-въ).

села да заживѣватъ заедно. Донѣкѫде това идва да обясни ония дрѫзги между известни родове въ едно и сѫщо село. Такива дрѫзги най-ясно проличаватъ при нѣкакви общоселски събрания. Преселническитѣ движения въ Мегленско продължавали и презъ цѣлия XIX в. Много отъ християнитѣ било като ратаи (измекяри), било като чифликчийски работници се заселватъ въ турскитѣ села. По тоя начинъ се създаватъ смѣсено българо-мохамедански и християнски села. Презъ XIX в. власитѣ или аромънитѣ отъ околноститѣ на пл. Пиндъ се виждатъ стѣснени въ своето отечество, главно отъ произволитѣ на Янинския Али паша, и се отдрѣпватъ по-навѫтре въ Македония. Отъ втората половина на миналия вѣкъ отначало като скитници съ своитѣ стада, а после и като заседнали жителитѣ се заселватъ такива власи въ Мегленско въ селата Голѣма и Малка Ливада.

И така до последната война въ областьта Мегленъ живѣятъ българи мохамедани, българи християни, власи християни, власи мохамедани, власи пришелци отъ околноститѣ на Пиндъ и турци.

Новата вѣра, преплитането на нѣколко етнически наслоения и качеството на владствуващъ етнически елементъ сѫ се отразили въ българина мохамеданинъ. Той има следния видъ: ръстъ срѣденъ, нѣкога наклоненъ къмъ високъ, чело сплеснато, тѫпъ носъ. Той не е много трудолюбивъ (обикновено работи до обѣдъ), твърде пестеливъ и невзискателенъ въ живота си. Българинътъ християнинъ, върху когото се е отразило героичното минало на Мегленъ и страданията на християнското население, има срѣденъ ръстъ, право чело, правиленъ носъ, малко изпъкнали скули, глава сплесната въ тила. Населявайки главно планинската часть на областьта, мегленскиятъ българинъ е много трудолюбивъ, пестеливъ, издръжливъ и лесно пригодливъ къмъ нови условия на животъ. Той е гостолюбивъ често разговорливъ и внимателенъ къмъ чужденцитѣ. Къмъ общественитѣ начинания е отзивчивъ. Много е въздържанъ. Кръчмитѣ въ мегленскитѣ села сѫ рѣдкость. Обича приятелитѣ си и често е готовъ на самопожертвувания за тѣхъ. Жената работи наредъ съ мѫжа.[1])

---

[1]) Въ гр. Ст.-Загора живѣятъ около 40 семейства отъ Мегленско предимно отъ с. с. Тушимъ и Сборско. Всрѣдъ тѣхъ сѫ запазени много битови черти на мегленеца. Езикътъ е запазенъ съ слаби примѣси на книжовния български езикъ. Обикновено е да се чуватъ по улицитѣ на квартала разговори като: „био, на лòйзту и са върнàо". Ву Сбòрску имàама ò'вци и крàви" или „Гьòрге, не ти трѐбе магàрту, дай гу да òдме за мàлце дрѣ̀ъвца".

Мегленскитѣ власи сѫ оцѣлѣли като самостоятеленъ етнически сборъ и се отличаватъ отъ останалитѣ власи въ Македония. Както казахъ, тѣхното появяване въ областьта се опредѣля къмъ XIII в. Това е най-вѣроятно, защото Нѫте, най-голѣмото влашко поселище, до XI в. се спомена като българска крепость. Сѫщо много тѣхни селища пъкъ и мѣстности носятъ славянски имена (Меръ, Балта (блато), Мари, Скрѫка ди лега). Въ по-ново време, вече, българското влияние дълбоко бѣ проникнало всрѣдъ тѣхъ. По битъ и обичай не се отличаватъ едни отъ други. Толкова повече, че и сватосвания между власи и българи често ставатъ. Говорътъ имъ е размѣсенъ съ български думи. Тия влияния сѫ се отразили както върху физическия, така и върху нравственния типъ на мегленския влахъ. Той има високъ ръстъ, остъръ носъ, живъ погледъ. Женитѣ сѫ красиви и привлекателни. Мѫжътъ е често надменен, трудолюбивъ, но склоненъ къмъ излишества. И мѫжътъ и жената сѫ много взискателни къмъ своята външность.

Власитѣ отъ с. Голѣма Ливада и с. Малка Ливада се отличаватъ отъ своитѣ събратя както по начинъ на живѣене, така и по нравъ. Ливадскиятъ влахъ е снажестъ съ широко чело, сиви очи и остъръ носъ. Занимава се само съ скотовъдство (овци, кози, коне и свини). Обича излишествата, държи се горделиво дори враждебно къмъ не своитѣ. Обича да се хвали. Непроумява живота на земедѣлеца. Къмъ ласкателитѣ си е много щедъръ.

Тоя сборъ отъ етнически отломки живѣе въ всичко 54 села[1]) съ срѣдище градчето Сѫботско. Отъ тия села чисто български християнски сѫ: Лѣсково, Тушимъ, Саракиново, Долно Родиво, Горно Родиво, Пожарско, Сборско, Тудорче, Баово, Почепъ, Вълчище, Цаконе, Луковецъ и Изворъ. Въ нѣкои стари описания се споменава и Попово село, близу до Тудорче. Днесъ отъ него е запазена само църквата. Жителитѣ му около 8 семейства сѫ разпръснати изъ другитѣ мегленски села.

Смѣсено българо-мохамедански и християнски села сѫ: Фущане, Габровци, Кожушне, Карладово, Страйще, Слатино, Севрене, Ружено, Капиняне, Църнешево, Пребѫдеще, Струпино, Тресино, Костурино, гр. Сѫботско, Поляне, Бизово и Кронцелово. Само въ селата Страйще и Тресино преобладаватъ християнитѣ, а въ селата Струпино и Кронцелово сѫ по равно християни и мохамедани. Чисто мохамедански сѫ

[1]) Презъ 1924 г. бѣ направено и гръцкото бѣжанско село Неазои.

селата: Кара-дере, Рудино, Тръстеникъ, Манастиръ, Раниславци, Ниворгъ (въ картитѣ погрѣшно Неохоръ), Продрумъ, Новоселци и Гостолюбе. Въ всички тия села се говори български.

Турски села сѫ: Бижо-махле, Турлинъ-махле и Енимахле. Това сѫ близки една до друга махали наричани съ общо име Юруцитѣ. Турско е и с. Драгоманци.

Влашки села сѫ: Хума (днесъ въ границитѣ на Югославската държава), Люмница, Купа, Лугунци (Лундзи), Ошине, Бериславци, Голѣма Ливада и Малка Ливада. Последнитѣ две села възникнаха презъ първитѣ 20 години на настоящия вѣкъ. Днесъ с. Голѣма Ливада има видъ на малко градче.

Въ 4 мегленски селища презъ седмицата става пазаръ: понедѣлникъ въ с. Фущане, вторникъ въ с. Капиняне, срѣда въ с. Гол. Ливада, сѫбота въ гр. Сѫботско. Селата по полето и подножията на планинитѣ сѫ чисто мохамедански и смѣсени. Тѣзи по склоноветѣ и високо по планинитѣ сѫ чисто български християнски. Власитѣ заематъ северната часть на областьта. На ½ часъ северо-западно отъ с. Ошине се намира манастиръ св. Арх. Михаилъ, на предѣла между Кожухъ и Паякъ. Споредъ народни податки основатели на манастира сѫ нѣколко монаси, които напуснали Нѫте при потурчването му. До преди последната война при тоя манастиръ имаше по една стая за гоститѣ отъ всѣко село (стая на лѣсковци, стая на тушимци и т. н.). Кѫщитѣ на селата сѫ едноетажни и двуетажни, слепени една до друга. Въ нѣкои села (Лѣсково, Тушимъ, Ошине, Бериславци, Лугунци и църквата на с. Страйще) сѫ покрити съ плочи. Дворищата сѫ широки и оградени съ зидове.

Поминъкътъ на полскитѣ села е главно земедѣлие. Планинцитѣ се занимаватъ съ земедѣлие, скотовъдство, дърварство, кимурджийство и занаятчийство. Много отъ тѣхъ преди последната война отиваха и на гурбетъ въ Света-гора и Америка. Зиме планинцитѣ често се занимаватъ съ ловъ на зайци, конади (златки), лисици и диви свини. Любимо занимание за младежитѣ е ловенето на птици съ примки отъ конски косми.

Произведенията на планинеца сѫ предметъ на жива търговия между него и жителитѣ въ полето.

Погледнато, отъ коя да е отъ височинитѣ на Паякъ, Ниче или Кожухъ, мегленското поле прилича на голѣма градина съ царевици, жито, просо, памукъ, сусамъ, бостани, пеперища и оризища, прошарена и отъ много рѣки и потоци. По краищата на всѣка нива се виждатъ плодоносни

дървета: смокини, калинки (нарове), орѣхи, ябълки, круши, сирки, дюли, мушмули и коприви. Лозята сж по-рѣдко. Но затова по всѣко дърво се извива лоза (асма), която дава изобилно грозде. Къмъ с. Ошине на Паякъ и с. Тресино и Пожарско на Ниче има гори отъ кестеневи дървета. Много черничеви градини даватъ листа за изхранване на буби. Отъ плодоветѣ на черницата (църнички) населението си приготвя пекмезъ. Има четири времена презъ годината, когато мегленецътъ взима доходъ отъ своя трудъ: рано на пролѣть продава пашкули (кожурци), презъ лѣтото — лѣтна вършитба, есень — есенна вършитба и въ началото на зимата продава червенъ пиперъ, който се разнася далечъ изъ държавитѣ.

Планинцитѣ зиме откарватъ стадата си на кжшла въ низината и подножията на планинитѣ, които сж покрити съ вѣчно зелени дървесини греушъ, смрека, макзъна, зеленика (чемширъ) и парнаръ. Власитѣ отъ Гол. и М. Ливади откарватъ своитѣ стада къмъ Халкедическия полуостровъ.

Презъ годинитѣ следъ потурчването на мегленскитѣ българи и власи, повечето отъ тѣхъ, които неприели мохамеданската вѣра, поради постояннитѣ нападения, на арнаути и турски разбойници, били принудени да продадатъ имотитѣ си и по тоя начинъ преминатъ подъ закрилата на нѣкой силенъ бегъ.[1]) Къмъ началото на втората половина на миналия вѣкъ започна откупването на тия села отъ самитѣ селяни. И въ началото на настоящия вѣкъ само влашкитѣ села бѣха собственость на турскитѣ чифликчии — бегове. Откупването ставаше въ пари съ съгласието на бега и на централната власть. Така, че още преди отстжпването на Турция отъ Македония (1912 г.) мегленскитѣ българи чрезъ тапии (нотариални актове) бѣха узаконени собственици на своитѣ имоти.

Следъ преселването на мегленскитѣ българи съгласно уговорката за така нареченото „доброволно изселване“, онѣзи, които изказаха желание да имъ се заплатятъ имотитѣ, пръцката държава въ съгласие съ България ги оцени и заплати въ облигации. Не заплатени останаха само църковно-училищнитѣ имоти.

---

[1]) Село Лѣсково било продадено защото селянитѣ нѣмали пари да откупятъ отъ затвора трима тѣхни съселяни. Когато се продало с. Г. Родиво, бегътъ вмѣсто да даде пари, устроилъ едно богато угощение на селянитѣ. Единъ само селянинъ не ялъ и съ полученитѣ пари си купилъ ножъ. Презъ 1909 г. ножътъ се пазѣше отъ неговитѣ внуци. с. Пожарско не било продадено благодарение на нѣкой хайта попъ, който напилъ селянитѣ и имъ откралъ документитѣ.

Трудно бѣ по време на турското владичество въ Македония да се състави една точна статистика на населението ѝ. Числото на мегленското население по народность, различно се опредѣля. Статистиката на В. Кънчевъ отъ 1900 г. опредѣля за Мегленската область 11,988 българи, 20,525 бълг.-мохамедани, 12,170 власи, 1,450 турци или всичко 46,133 души. Проф. Йорданъ Ивановъ въ книгата си — Българитѣ въ Македония, като изхожда отъ статистикитѣ направени по поржка на Екзархията презъ 1909 г. за Сѫботска кааза опредѣля едно население отъ 32,060 души. Една отъ причинитѣ да нѣма една по-пълна и точна статистика на населението въ Мегленската область. е и тая, че административната кааза никога не се е съвпадала съ географската область. Така до преди 1906 г. тая область бѣ разпредѣлена между Енидже-вардарската, Воденската и Гевгелийската каази. Следъ тая дата (м. юлий 1906 г.) частитѣ отъ Енидже-вардарска и Воденска каази се обособиха въ нова кааза съ околийско (казалийско) срѣдище гр. Сѫботско. Така образуваната нова околия бѣ наречена Караджа-Абатска кааза. Само влашкитѣ села, с. Лѣсково и с. Тушимъ оставаха пакъ въ Гевгелийската кааза. Така, че ако вземемъ за най-точна и вѣрна статистиката на Екзархията трѣбва да прибавимъ и броя на населението отъ влашкитѣ села съ Лѣсково и Тушимъ. Или споредъ последната статистика въ Мегленско има:

българи мохамедани . . .	21,832	души
българи християни	11,875	„
власи християни	9,370	„
Власи мохамедани	3,600	„
турци	2,048	„
всичко . .	48,725	души

Тия сведения сѫ събирани направо отъ самото население, а не по нафузитѣ, както другитѣ статистики:

	Село	българи	българи мохамед.	власи	турци	Всичко
1	Фущане	80	2186	—	—	2266
2	Тръстеникъ	—	1138	—	—	1138
3	Ранивлавци	—	128	—	—	128
4	Габровци	226	614	—	—	840
5	Карадере	—	178	—	—	178
6	Кожушне	174	966	—	—	1140
7	Карладово	100	700	—	—	800
8	Новоселци	—	396	—	—	396
9	Страйще	288	158	—	—	446
10	Продрумъ	—	364	—	—	364
11	Гостолюбе	—	1440	—	—	1440
12	Слатино	42	980	—	—	1022
13	Севрене	130	1218	—	—	1348
14	Ружено	222	236	—	—	458
15	Капиняне	178	1450	—	—	1628
16	Изворъ	30	—	—	—	30
17	Тудорче	398	—	—	—	398
18	Вълчище	122	—	—	—	122
19	Манастиръ	—	472	—	—	472
20	Сборско	930	—	—	—	930
21	Църнешево	214	740	—	—	954
22	Баово	1008	—	—	—	1008
23	Пребждеще	352	1216	—	—	1568
24	Струпино	280	300	—	—	580
25	Пожарско	2080	—	—	—	2080
26	Тресино	450	250	—	—	700
27	Сжботско	400	850	—	—	1250
28	Костурино	268	966	—	—	1534
29	Рудино	—	542	—	—	542
30	Драгоманци	—	1280	—	—	1280
31	Поляни	94	1130	—	—	1224
32	Бизово	120	750	—	—	870
33	Д. Родиво	350	—	—	—	350
34	Г. Родиво	120	—	—	—	120

	Село	българи	българи мохамедани	власи	турци	Всичко
35	Саракиново	730	—	—	—	730
36	Кроцелово	275	280	—	—	555
37	Почепъ	230	—	—	—	230
38	Цаконе	274	—	—	—	274
39	Юрукъ махле	—	—	—	972	972
40	Ени-махле	—	—	—	130	130
41	Бижо-махле	—	—	—	946	946
42	Хума	—	—	490	—	490
43	Люмница	—	—	2630	—	2630
44	Купа	—	—	500	—	500
45	Лугунци	—	—	720	—	720
46	Ошине	—	—	1500	—	1500
47	Тушимъ	1150	—	—	—	1150
48	Нжте	50	—	3600	—	3650
49	Лѣсково	540	—	—	—	540
50	Бериславци	—	—	280	—	280
51	Г. Ливада	—	—	3000	—	3000
52	М. Ливада	—	—	250	—	250
53	Ниворгъ	—	674	—	—	674
54	Луковецъ	150	—	—	—	150
	Всичко	11875	21832	12970	2048	48725

Едно население живуще въ:

смѣсено бълг. христ. и мох.	18	села
български християнски	14	„
влашки християнски	8	„
български мохамедански	9	„
турски	4	„
влашки мохамедански	1	„
всичко	54	села

Презъ време на общоевропейската война и следъ нея между годинитѣ 1923—26 станаха значителни промѣни въ етнографията на областьта Мегленъ. Българитѣ въ тая область споделяха общата сждба на българитѣ въ Македония подъ робството на Гърция. До 1913 год. населението на Мегленъ, чувствувайки се българско, подържаше свои български училища и църкви. Следъ 1913 г., когато надъ южна Македония се провъзгласи гръцкото владичество, българското население както въ цѣла Македония, и въ Мегленско бѣ подхвърляно на най-лоши преследвания. Общоевропейската война не можа да облекчи положението на македонския българинъ подъ гръцка власть. Неможейки да понасятъ гръцкия гнетъ, часть отъ мегленскитѣ българи се преселиха въ България по силата на една уговорка (конвенция) за доброволно изселване и размѣняване на етническитѣ малцинства между България и Гърция.[1]) Селата Сборско и Тушимъ още презъ войната бѣха разрушени и жителитѣ имъ разпръснати. Следъ приключване на войната само часть отъ тѣхъ се завърнаха по роднитѣ си мѣста.

Часть отъ власитѣ, водими отъ своята езикова принадлежность и подканвани отъ ромънски деятели се преселватъ въ Ромъния, главно въ областьта Добруджа.

Всички мохамедани българи, турци и власи, водими само отъ своята вѣрска принадлежность и по силата на настаналитѣ за тѣхъ политически условия, следъ погрома на Гърция въ Мала-Азия (1923 г.) бидоха принудени да се преселятъ въ Турция. Споредъ податки взети отъ турското представителство по печата въ България, изселилитѣ се презъ 1924 и 1925 г. мохамедани отъ Мегленско сж заселени въ околноститѣ на градоветѣ Анталия и Аспарта (Спарта) въ областьта на южния Анадолъ.

Следната таблица представява преселницитѣ отъ Мегленско въ новитѣ имъ мѣстожителства въ България и Ромъния.

---

[1]) Тая конфенция бѣ предвидена още въ договора подписанъ въ Ньоий 1919 г. чл. 56 ал. II.

Преселване на българитѣ

Отъ кое село	семейства	година на преселването	Сегашно мѣстожителство
Лѣсково	100	1924/25	гр. Ямболъ (35), гр. Тополовградъ (35), с. Гол. Манастиръ (15), София (8), гр. Петричъ (4), с. Мал. Манастиръ (3).
Тушимъ	100	1916	гр. Стара-Загора (30), гр. Г. Джумая (30), Асеновградъ (10), гр. Гевгели (30).
Сборско	200	1916	гр. Стара-Загора (6), гр. Ломъ (4), гр. Петричъ (4), Св. Врачко (6), Тиквешко, Югославско (180).
Пожарско	15	1924	гр. Варна (8), Ст. Звгора (1), София (6).
Саракиново	30	1923	Горни-Лозенецъ, Софийско (18), с. Долни-Воденъ (10), гр. Св. Врачъ (1) гр. Шуменъ (1)

Преселване на власитѣ

Люмница	90	1925	Добруджанско, с. Сребрино, с. Асъкьой, с. Кжди-кьой, с. Кочина, с. Валюшница.
Ошине	85	„	Добруджанско, с. Кочина, с. Айдуду и гр. Букурещъ.
Бериславци	8	„	Добруджанско, с. Сансалай.
Лугунци	70	„	„ с. Капакли.
Купа	8	„	„ с. Казмиръ
Г. Ливада	100	„	„ с. Арабаджиларъ, с. Асъкьой.

И така отъ старитѣ жители на областьта Мегленъ оставатъ само българи 9,425 души и власи 6,472 души. Изселилитѣ се сж замѣстени съ гърцки бѣжанци отъ Мала-Азия, Понтъ и Источна Тракия.

На историята сякашъ прави удоволствие да си играе съ човѣшкитѣ родове, безъ да се трогва отъ жертвитѣ на тая нейна игра. Въпрѣки тия промѣни, обаче, отъ първитѣ

вѣкове на появяването на българитѣ на Балканския полуостровъ, областьта Мегленъ исторически, етнографски и географски винаги е представявала една българска македонска покрайнина.

II. ЕЗИКЪ И НАРОДНИ ОБИЧАИ

Официалниятъ говоримъ езикъ въ Мегленско или езикътъ, който се знае отъ всички мѣстни жители е българскиятъ. Власитѣ си служатъ съ размѣсенъ съ български думи влашки езикъ. Различенъ диалектъ отъ него представява езикътъ на власитѣ въ с. с. Голѣма и Малка Ливади. До преди десетина години турскиятъ езикъ се употрѣбяваше само отъ жителитѣ на четиритѣ турски села Бижо-махле, Ени-махле, Турлинъ-махле (Юруцитѣ) и Драгоманци. Още въ първитѣ години когато се развива науката за славянскитѣ езици се знае, че наредъ съ Прилепско, Тиквешко, Воденско и въ Мегленско се говори български [1]). Така както се забелязва и отъ френски учени, че езикътъ на населението на Мегленско е български [2]).

До днесъ, обаче, тоя езикъ като едно българско наречие не е билъ разглежданъ при все, че както всички наречия въ западнобългарската говорна область, дава богатъ материалъ за филологически иследвания. Преди нѣколко години излѣзе единъ обширенъ трудъ отъ нашия професоръ по славянска филология г. Ст. Романски върху така наречения отъ него — долновърварски говоръ [3]), на областитѣ около Гевгели, Гумендже и Воденъ. Вѣроятно по нѣмане народописни материали, за езика на мегленскитѣ българи почти нищо не се споменава. Записанитѣ отъ мене надъ 60 народни пѣсни и открития недавна ржкописенъ гръцко-български речникъ, написанъ съ гръцки букви на наречието на мегленскитѣ българи отъ с. Лѣсково, вѣрвамъ при едно специално изследване ще запълнятъ тая празднина въ нашето езикознание.

Тукъ като изтъквамъ нѣкои по-очебийни лексикални и фонетически особености въ езика на мегленскитѣ българи, предавамъ само нѣкои народни пѣсни и обичаи, които и до днесъ, при все че Македония е подхвърлена на чужди на българщината влияния, сж запазени всрѣдъ българитѣ въ този край. Тия, именно, народни пѣсни и обичаи, които на-

---

[1]) Това се съобщава още отъ знаменития славистъ Павелъ Йозевъ Шнфарикъ, роденъ 1795 г.

[2]) Вж. Voyage dans la Macédoine par Cousinéry — Paris 1831 1 vol.

[3]) Вж. мак. пр. г. 8. кн. 1.

редъ съ езика, сж не само най-сжществениятъ и убедителенъ признакъ на българщината, но държатъ бодъръ духа на мѣстното население, и будятъ приятни спомени на ония, които сж далечъ отъ родината си.

Отличителни белези на езика на мегленскитѣ българи сж: на първо мѣсто, всѣко не ударяно **о** изглася като **у;** гласнитѣ **е, и, а,** когато думата се членува се изпущатъ (мýле — мýлту, кубúли, кубúлте, крàва — крав'та). Изгубенъ е значението за срѣденъ родъ, като се казва: во чувéкутъ, во дéкьту, ва жéн'та. Членътъ за мжжки родъ тъ изглася ут: чувéкут, вóлут, вúрут. Падежни форми нѣма: имаме чувéкут óде, ричé на чувéкут, гу видé чувéкут, глав'та на чувéкут. За глаголa въ единствено число минало несвършено време ще спомена само, че и за тритѣ лица се казва: аз, ти, он бише, яз, ти, он вéлише и т. н.

Трѣбва при това да се забежи, че въ различни села не еднакво се очленява една гласна, съгласна или се изговаря една сричка. Сжщо и примѣтанията въ всички села не еднакво явление сж (слънце въ Лѣсково, сúонце въ Тушимъ; дръву въ Лѣск., дърву въ Страйще; кóлку въ Лѣск., кóуку въ Саракиново и др. подобни). Що се отнася до влиянието на турското и гръцко робство върху езика, трѣбва да се спомене, че сравнително нѣкои области особено въ източна Македония, езикътъ на мегленскитѣ българи е твърде чистъ отъ турски и гръцки думи.

Но най-ясно ще проличатъ особеноститѣ на тоя езикъ отъ пѣснитѣ, които твърде много говорятъ и за поетическитѣ дарби на мегленеца, главно мегленската жена. Всѣка пѣсень си има свое време на пѣене и е свързана съ нѣкакъвъ обичай или нѣкаква работа.

Въ време на веселби и хорà се пѣятъ тия пѣсни:

1. Разшиталъ се луду младу

Разшиталъ се луду младу
Низъ Солунскитѣ сукаци,
Край чифутскитѣ дукянье.
Бѣли ржци на опку,
Ни купуве, ни тръгуве.
Заглида гу мала мома —
Утъ високу, утъ широку,
Утъ високитѣ диванье.
Мома веле и гуворе:
Варай луду, лудо младу,
Ти си шетишъ низъ сукаци,

Ни купувишъ, ни тръгувишъ.
Лудо веле и гуворе:
Варай моме, малуй моме,
Мома, паламъ спроти мене,
Спроти мойта тенка лика,
Спроти мойта тежка кукя:
Шириока, ширимётка,
Причиклива, привудлива.
Спроти мойта милна майка,
Варай луду, луду младу,
Я ме мене, спроти тебе:
Идна лика, идна трупа,
Ширимётна, шириока;
Причилкива, привудлива,
Спроти твойта милна майка,
Спроти твойту милну татку.

(Отъ с. Лѣсково)

2. Бѣла Неда

Бѣла Неда утъ лозе иде:
Тенка бѣла приминета
Су кушуля будименка
Врѣзъ кушуля бѣла сая
Навръзъ сая цървенъ пригачъ
Врѣзъ пригачутъ сърма куланъ
Врѣзъ куланутъ сребру пафти.

(Отъ с. Лѣсково)

3. Дивойче тенку високу

Дивойче тенку високу,
Дивойче бѣло цървено,
Шо си рану пудранилу,
За вода да одишъ
Утъ тия чешми далеки,
Утъ тия води студени,
Пирналъ си фесе на оку,
Нависилъ пискюль на фесе.
Пудай си моме стомнитѣ
Да ти улекнатъ рѫцитѣ
Да ти пучине снагата.
Тегли си, лудо, пу пѫтутъ.
Колку ти теже уруж'та
Толку ми теже стомната.

(Отъ с. Лѣсково)

4. Вангелице моме (смѣшна)

Вангелице моме,
Шо си толкузъ люта,
Люта налютена,
Вредна, навредена?
Даль глава те боле,
Или полувинка?
Ни глава ме боле,
Ниту полувинка.
Туку ми е мжка,
Оти ма дадея,
На малечку момче
То що не гу сакамъ.
Ву киралутъ влевамъ,
И онъ пу менъ иде,
И онъ пу менъ иде,
И доду [1]) ми вике.
И доду ми вике,
И папу ми саке,
Не съмъ ти бре дода,
Туку ти съмъ жена.
Туку ти съмъ жена,
Жельки да т'удаватъ.

(Отъ Лѣсково)

5. Стойна стои на високо

Стойна стоье на високу,
Дека стоье соонце грѣье,
Декъ сбуруве биселъ блюве,
Емъ ву вода са углидуве
И си веле и гуворе:
Варай Боже, мили Боже,
Какъ съмъ тонка и висока,
Уще да съмъ църнуока,
Би гу зеу съмъ царивутъ синъ.
Царивутъ синъ е златарецъ,
Деня нокя азна броье
На пладнина аскеръ броье.

(Отъ с. Тушимъ)

[1]) Како.

6. Залуделу луду младу

Залудѣло луду младу;
Залудело заблуделу,
За две моми, за две дружки,
За две пръвни братувчеди.
Са фатилу за две коле,
Пусти коле гнили биле,
Гнили биле са скършиле.
Пъдна луду въ градина,
Найде мома дека спиье;
Дека спиье руса бие:
Руса коса надъ триндафилъ,
Бѣло лице ву маджинджосъ,
Руду гърло ву каранфиль,
Бѣли ржци ву метла [1]),
Бѣли нози ву босилюкъ,
Сау са чуде луду младу,
Сау са чуде и са уме,
Онъ не знаье шо да праве.
Дали лице да цаливе
Или снага да пригушне.
Цаливанье пумитенье,
Пригушнате дурду вѣка.

(Отъ с. Тушимъ)

7. На порти клопа

На портитѣ клопе, маму,
Идну лудо младу.
Дали да изпаднамъ, маму,
Язъ да му утворамъ?
То каки ни дойде, керку,
Ву назе на госте,
Ние си нем'ме керку,
Пустеля ни излаве.
Мойта руса коса, маму,
Негува пустеля.
Мойта дѣсна ржка, маму,
Негува перница.

(Отъ с. Сборско)

---

[1]) Цвѣте, метличина

8. Саракино моме

Саракину, Саракину,
Саракину, малуй моме,
Прудавашъ си бѣлу лице?
Не е симитъ да гу прудамъ,
Тукъ е лице за глиданье.
Саракино, Саракино,
Прудавашъ си тенки веги?
Не са гайтанъ да ги прудамъ,
Тукъ са веги за виденье.
Саракино, Саракино,
Прудавашъ си църни очи?
Не са чиреши за прудаванье,
Тукъ са очи за виденье.

(Отъ с. Саракиново)

Много пѣсни има, които се пѣятъ само по време на сватбитѣ. За всѣко време отъ сватбеното шедствие има отдѣлна пѣсень.

Вечерьта срещу недѣля, деня на сватбата, сватоветѣ отиватъ въ дома на момата и тамъ става плащането ѝ (платеньту). Презъ деня въ недѣлята започва сватбата. Когато сватоветѣ се тъкмятъ да тръгнатъ за булката, момитѣ пѣятъ тая пѣсень:

На излигоя се сватове;
Юнакъ нѣма да излѣзе,
Още чека прущуванье,
Утъ нейну татку,
Утъ нейна майка,
Утъ нейни роди руднини.

Презъ време на отиване за булка, както и отвеждането ѝ се пѣе:

Дивойку, мори дивойку,
Шо толку сношци сидете.
Туваръ ми борна гурете
Три пжти пѣтли пияя.

Въ дома на невѣстата обичая е, последната да дарува своитѣ роднини. Докато трае това действие, момитѣ пѣятъ така:

Дивойка молба молише:
Чини ми Боже гулѣмъ день,
Да сж насѣдамъ пусѣдамъ

Мегленски моми въ свои народни носии.

Ву татковата ми кукя
Ву таткови ми двори.

Най-после даруването е свършено, и невѣстата се кани да тръгне съ младоженеца. Презъ това време се пѣе:

Скаралъ се майка су керка
Ву сжба спроти нидѣля.
Майка на керка гуворе:
Отъ тука керку, отъ тука,
Оти ми се, керку, дудия
Утъ стройници причиканье,
Утъ люта ракия миренье.
Потуна майку, загина
Ву тая рѣка дълбока.
Пливи ми, керку, пливи ми
И майка така пливѣла.

Сватбеното шедствие се понася къмъ дома на младоженеца. Момъкътъ и момата, обикновено сж на коне. Шедствието се предвожда отъ фуроглица — пъстра кърпа свързана на тръстика така, че прилича на знаме. Преди да влѣзатъ въ дома на младоженеца, се пѣе тая песень:

Я излѣзи, драга мале,
Да причекишъ силенъ сокулъ,
Я пу сокулъ млада нивѣста,
Пу нивѣста девить юнаци,
Девить юнаци су девить конье.

Въ дома невѣстата се посрѣща отъ майката на младоженеца. Тукъ момитѣ пѣятъ:

Молба ти са молямъ мили нуне,
Молба ти са моля назудъ да ма върнишъ,
Назудъ да ма върнишъ ву таткува кукя,
Ву таткува кукя, ву братови двори.

На Лазаръ момичетата ходятъ по домоветѣ и пѣятъ на домакина, на домакинката, на ергена и т. н. Ето две такива пѣсни:

1. За ергенъ (лазарска)

Сидналъ ми е стари Яну,
На чешмата, на бѣлъ каминъ.
Су сина му Кустадина,
Су керка му Ангелина,
Дека врѣватъ мали моми,

Мали моми лазаренки.
Онъ му веле на сина му:
Гледи, сину, да гледиме,
Да гледиме, да аресме,
Да аресме мала мома,
Мала мома тебе люба,
Тебе люба, мене сна'а.
Айде, тате, мили тате,
Ниту тая, ниту вая,
Туку тая бѣла Неда,
Бѣла Неда, башъ танчарка.
Станалъ ми е стари Яну
Извадилъ е кимеръ кесе,
Издарувалъ сѣти моми,
Сѣти моми лазаренки,
На кой шистакъ, на кой петакъ,
На бѣла Неда сребринъ пръстенъ
И фурлина мумудия.

2. На домакинъ (Лазарска)

Яну си има висока кукя,
Висока кукя, нейната люба.
Яну си има жилѣзни пръте,
Жилѣзни пръте, нейнитѣ сина.
Яну си има лоза, лузана,
Лоза, лузана, нейната керка.
Яну си има мъски кувани,
Мъски кувани, нейнитѣ снаи.
Яну си има златни пудпарци,
Златни пудпарци, нейнитѣ внуци.

Жетварска пѣсень:

1. Мома иска да ходи за ужина

Застаналуй ясну слънце
На небиту, на срѣдъ неб'ту.
Пладина дуйде, ужина нѣма,
Пущиме, брату, ужина да зевамъ.
Не та пушкямъ, Неду,
Не та пушкямъ, сестру.
На пѫть биле ду две бракя,
Ду две бракя, арамии,
Иванъ шилигарутъ, Диму ялуварутъ.

Тебъ ким'те, Неду, уткрадатъ,
Кимъ'те дон'цатъ надалеку,
Дека нѣма ни виденье,
Ни виденье, ни чуенье.

Къмъ народнитѣ пѣсни трѣбва да отнесемъ и ония, въ които е изразенъ борческиятъ духъ на мегленския българинъ. Всички тия пѣсни сж пѣени презъ време на революционнитѣ движения въ Македония, въ които движения дейно участие взѣха и християнитѣ въ тая покрайна.

Известниятъ Гацо харамия отъ Воденъ, а споредъ единъ мѣстенъ източникъ отъ с. Тудорче е най-стариятъ възпѣтъ въ Мегленско хайдутинъ. Известно ние, че той взѣлъ участие въ Негушкото въстание презъ 1828 г., повдигнато отъ гръцкия генералъ на руска служба Александъръ Ипсиланти. Не е чудно този Гацо да е първиятъ българинъ бунтовникъ въ Мегленско, Тиквешко и Воденско. Въ народното въображение той се е запечаталъ, като харамия, както до появата на революционата организация, въ Мегленско се наричатъ всички бунтовници срещу турскитѣ неправди. Поновитѣ пѣсни, обаче, носятъ отпечатъка на едно по-осъзнато отношение къмъ възпѣваното лице или събитие. Тукъ изнасямъ само нѣколко пѣсни съ харамийско революционенъ характеръ.

1. Гацо харамия

Изпадналуй Гацу арамия,
Низъ Негошката планина,
Низъ Тиквешката наия,
Да си факе, на факе
Млади момци су пари
Да си бере, набере,
Бѣли пари кисиня;
Да си факе, нафаке
Млади момми негошки,
Тенки високи силвии.
Гацо ле Гацо, Гацо ле.

2. Пѣсень на Караташо.

(Воденски воевода)

Карата наша вуйвода
Су негув'та дружина,
И мойто братче су негу
Кръстенъ ми байракъ носѣше,

Ону най-напредъ одѣше
И на гората думише:
Гору ле, гору зилена,
Дали си вишла кумитѣ?
Защо си гору повината?
Зиму дуйдѣя дърваре
Се ми изсичея;
Лету дуйдѣя
Увчаре се ми изпасѣя;
Оти гу нѣма Карата,
Карата наша вуйвода.

(Пѣяна въ Сборско)

3. На Гандаче планина

(По поводъ едно сражение между турския аскеръ и четата на Иванчо Карасулски, Мегленски воевода)

На Гандаче планина
Пушкитѣ се пукая.
На Гандаче пукая
Ву Гуменджа слушая.
Пушкитѣ пукая
Се турци пагяя.
Колку пѫти съмъ стрелилуй
Толку турци съмъ убилуй.

4. Пѣсень на Кулиманъ воевода

(Отъ с. Кронцелово)

Кулиманъ изпадна
Поле да разшета,
Кронцелско поле,
Саракинско мѣсто —
Сиромашки сѣдби.
Тамо ми найдѣло
До три арнауте, —
До три арнауте, —
Крастави кучиня.
Овци що си пасатъ
Въ суримашки сѣдби.
Кулиманъ ги пита:
А бре арнауте,
Крастави кучиня
Кой ве тука пущи
Овци да си пас'те?

Още не изрѣкълъ
Арнаути пушки дигатъ.
Кулиманъ извикъ̀а:
Абре арнауте,
Крастави кучиня
Така не се стреле,
А така се бие.

5. Пѣсень за Исинъ бегче

Припукая тенки пушки
Горе долу увъ Родиво.
Гу юдрия Исинъ бегче
Въ дѣсна ржка, лѣву раму.
Търчи, търчи, Мимедъ аго,
Ма изгурѣя, ма рания
Въ лѣва страна, клето сърдце.
Ма юдрия кумититу,
Кумититу, бугариту.

6. За Кара Ташо

Жално плаче и тжгува
Воденски районъ, —
Гръмъ отъ малихеръ се чува
Низъ Пожарски стръменъ склонъ.
Караташо старъ войвода
Въ гъстия балканъ.
С'отборъ момци за свобода
Летатъ биятъ мръсна сганъ.
Заплакаха буки ясни
Паднаха въ боя млади красни
Фоте, Танасъ, Туше, Христо
Лежатъ в'гроба тамъ
Да се биемъ намъ ни викатъ.
Ясно слънце вечъ изгрѣя,
Турци вдигатъ шумъ,
Че в'гърдитѣ имъ ударя
Всѣки български куршумъ.

(Пѣяна въ Саракиново)

Въ последнитѣ пѣсни се чувствува и книжовното влияние. Тѣхното значение, обаче, е голѣмо, за да опредѣлиме настроението и отношенията на мегленскитѣ българи къмъ ония революционни кипежи, които презъ края на миналия и началото на настоящия вѣковe заливаха Македония. Тия

революционни пѣсни не само овѣковечаватъ подвизитѣ и имената на ония, които съ кръвьта си обагриха височинитѣ на Ниче, Паякъ и Кожухъ и съ своето себеотрицание дадоха най-добрия примѣръ за служба на поробената родина, но само въ тия пѣсни подрастващитѣ поколѣния могатъ да търсятъ истинското вдъхновение въ безстрашие, героизъмъ и неподправено родолюбие.

Отъ обичаитѣ ще спомена главно ония, които сж свързани съ Коледа или Божикъ както въобще въ Македония се нарича само деньтъ преди Рождество Христово. Децата коледуватъ следъ полунощь. Още преди деня на Коледа, тѣ сж си одѣлали коледи, тояги заострени на единя край, прилични на копия. По-голѣмитѣ носятъ вмѣсто коледи ч а м а л ю г и, дълги тояги съ главиница на края. По кжщитѣ тръгватъ вкупомъ всички деца. Събиратъ варена царевица и к о л а ч е т а. Презъ деня домакинкитѣ точаттъ саралия, единъ видъ баница залѣта съ блага вода, омѣсватъ турта (погача), въ която поставятъ нѣкаква пара́, правятъ сжщо два голѣми колака — единъ за дѣдо Господь, другъ за земята. Надвечерь, когато удари камбаната, децата очупватъ клончета отъ дърветата. Това сж пилиците. Слагатъ ги подъ каминатa. Вечерьта се събира цѣлото семейство около софрата (синията). Смѣта се за много окаянъ и нещастенъ оня, който на бъдни вечерь не е между челядьта си или при родителитѣ си. На софрата сж сложени ошафъ отъ сливи, смокини, стафиди, ябълки, калинки, сготвенъ оризъ и саралията. Домакинътъ разчупва туртата и дава всѣкиму по единъ кжсъ. Преди да започне яденето, всѣки търси въ своя кжсъ пара́та. Оня, който я намѣри, се смята за най-щастливъ. На огжня е сложено дебело дърво — бъдникъ. Всички сж сякашъ унесени въ нѣкакъвъ молитвенъ екстазъ.

Рано сутриньта стари и млади отиватъ на черква и когато се връшатъ, преди да влѣзатъ дома, събиратъ пржчици или слама, които хвърлятъ въ огъня, за да има плодородие и здраве презъ годината.

Тоя обичай продължава до Богоявление — Водици. Всѣки, който отива въ чужда кжща, трѣбва да носи такива пржчици — берекетъ, и като ги хвърля въ огъня, казва: „Да даде Господь здраве, берикетъ, ярища и ягнища“...

Къмъ обѣдъ, на първия день на Божикъ, започватъ посещенията на именницитѣ — Божиковци. Пъкъ и на всѣки може да се отиде на гости на тоя день и да се весели. Но обикновено истинскитѣ веселби почватъ на втория день. На срѣдъ селото, селското сборище (мегданъ) се стичатъ млади и стари. Започва хорото. Танецътъ се води отъ най-

нанетия момъкъ. Момитѣ не сѫ смѣсени съ момцитѣ. Така че половината отъ хорото е мѫжка, другата половина женска. Около хорото стоятъ старитѣ люде. А първенцитѣ обикновено сѫ насѣдали на нѣкаква рогозина (хасъръ). Обичай е следъ свършване на хорото, момцитѣ да се надскачатъ или надхвърлятъ съ камъкъ.

На третия день на Божикъ веселбитѣ достигатъ своя разгаръ. Въ тоя день на хорото играятъ и млади и стари. Нѣкои отъ момцитѣ се обличатъ въ расулийски дрехи — бѣла фустанела и дзифри.

Обичаятъ расулий [1]) е много занимателенъ. Расулийскитѣ игри ставатъ на Водици. Въ тоя день млади момци се обличатъ въ бѣла нагъната фустанела, дзифри — единъ видъ панталони, които се връзватъ подъ фустанелата, бѣла риза и надъ нея везанъ джамаданъ. Така стегната групата, която споредъ селото може да бѫде по-голѣма или по-малка, прилича на войнишко отдѣление. Въ ржцетѣ си носятъ дървени ножове — калѫчки. Предвождани отъ гайда и главатарь, расулиитѣ тръгватъ по кѫщитѣ. Въ всѣка кѫща играятъ по едно или две хора. Следъ това главатарьтъ влиза въ кѫщи, като на вратата съ калѫчката си изписва единъ кръстъ. На расулиитѣ се подарява освенъ пари и сланина, яйца, сирене или нѣкоя кърпа или риза. Всички така събрани нѣща се продаватъ и паритѣ се употрѣбяватъ за нѣкакво общо селско начинание или се подаряватъ на църквата. Въ миналото расулиитѣ ходили и по съседнитѣ села. Въ такива случаи при срещата имъ съ друга група често ставали сбивания. Въ землището на с. Лѣсково има мѣстность наречена „Расулий“. Понѣкога сблъсквания между расулиитѣ вземали голѣми размѣри. Ето защо още въ XIII в. Охридскиятъ Архиепископъ подъ страхъ на отлѫчване отъ църквата забранява тия игри [2]).

Има и такива обичаи, които сѫ ценни указания за миналото на тоя край. Такъвъ е обичаятъ младитѣ моми християнки да татуиратъ челата си съ малки сини кръсчета. Вѣрно е, че още първитѣ обитатели на Македония обичали да изписватъ по тѣлата си всевъзможни образи, пъкъ и днесъ мнозина изписватъ по ржцетѣ или гърдитѣ си нѣкакви знаци. Но споментиятъ обичай въ Мегленско води своето началото отъ XVII и XVIII вѣкове, когато по-голѣмата часть отъ

[1]) Вж. К. Шапкаревъ — Рассулии. 1881 г.; Арнаудовъ — Сборн. за нар. ум. кн. XXXIV; Хр. Шалдевъ — Мак. прегледъ г. VI. кн. 1.

жителитѣ на областьта приели исляма. Понеже потурченитѣ българи и власи обичали да грабятъ и изнасилватъ дъщеритѣ на тѣхнитѣ братя по кръвь — християнитѣ, то беззащитнитѣ моми християнки търсѣли закрила въ вѣрата. Така, за да се запазятъ отъ посегателствата на другоевѣреца тѣ изписвали по чела си тия кръсчета, които мохамеданцитѣ отбѣгвали. Имало е случаи когато заграбена мома била оставена непокжтната само, защото имала това кръсче на челото си. Известно е, че презъ тоя вѣкъ 1795 год. зарадъ голѣмата си вѣра била съсечена на парчета девицата Злата, провъзгласена отъ църквата за светица — Св. Злата Мегленска. Тя се е родила въ с. Слатино. Съ своята вѣра и страдания заслужено е причислена къмъ малцината наши български светици. Житието ѝ е написано въ 1799 г. отъ Никодимъ Светогорецъ. Отъ него научаваме за страданията ѝ. Мѣстното населние почита своята светица и дори има посветени на нея и нѣкои бележити дървета — явори близу до Слатино. Отъ това време води, началото си и обичаятъ по височинитѣ на християнскитѣ села да сж заводени дървени кръстове.

Всѣко село си има и свой светия-пазитель на чието име се нарича църквата. Празднуването на тоя светия става много тържествено. Отъ околнитѣ села се стичатъ много гости за тоя день. Въ с. Лѣсково праздникътъ Св. Мина се празднува 4 дена по редъ. Освенъ общиятъ селски праздникъ всѣко семейство си има свой день когато „служи“ Домакинътъ въ тоя день устройва угощение на тѣзи, които „милуватъ“ да го посетятъ. „Службата“ се предава по родъ. Така всѣки родъ си има свой родовъ светия, най-често св. Никола, св. Димитъръ, св. Сава, св. Варвара и др.

Всички тия обичаи сж разпространени и между власитѣ. Влияниѣто на българския езикъ върху езикътъ на последнитѣ силно се чувствува. Въ всички влашки села се пѣятъ български пѣсни. Другъ е, обаче, битътъ и езикътъ на ливадскитѣ власи. Последнитѣ живѣли до къмъ края на миналия вѣкъ въ околноститѣ на Пиндъ планина, Тесалия и Епиръ въ близость съ гърцитѣ приели много тѣхни думи. Пъкъ и безъ да гледаме това влияние, езикътъ на ливадскитѣ власи повече се доближава до езика на така наречените куцовласи въ Македония. Пѣснитѣ на ливадскитѣ власи носятъ отпечатъка на тѣхния воленъ пастирски животъ. Ето и две тѣхни пѣсни:

1. Уна фета.

Уна фе́та исусѝта,
Ци стай, наруѝта.
Вѝни мѫса дин тряпа
Ши афла́ наруѝта.
Вѫн т'ьантряп
Ци стай наруѝта.
Джо́нели врѣ с'фуга
Врѣ с'дука труксени.
Джо́не а́нда с'фуц,
Сда́й ди пра́глу но́стру
Вѫн ти питре́к
Мулт' аньклинчуни.

Преводъ

1. Една мома.

Една мома, сгодена,
Що стои налютена.
Иде мама отъ вода,
Я намѣри налютена.
Ще те питамъ,
Що стоишъ налютена?
Момчето иска да бѣга,
Иска да отиде много далече.
Момче, кога бѣгашъ,
Намини край прага нашъ.
Ще ти пратя много здраве.

2. Мунте а́лта.

Мунте ана́лта,
Мунте, ко́рбе,
Я пляка́ти нѝка,
Нѝка нихяма.
Та сли вѝдем но́и
Пикура́рли но́стри

Преводъ.

2. Планино висока.

Планино висъ висока,
Планино друга,
Я наведи се малко,
Малко, още малко,
Та да ги видемъ ние
Овчаритѣ наши.

Свадба въ с. Г. Ливада.

Ливадскитѣ власи иматъ обичая да правятъ своитѣ свадби на първия недѣленъ день следъ 28 августъ, св. Богородица. Много пѫти се случва да ставатъ по 50 сватби наведнажъ. Сватосванията ставатъ само между тѣхни ливадски власи. Младоженцитѣ сѫ по на 15 до 16 години. Много често при женидбата имъ, родителитѣ ги прибиратъ отъ улицата гдето си играятъ. Ливадскитѣ власи сѫ чужди на обичаитѣ разпространени въ Мегленско. Отъ това и рѣзката разлика между тѣхъ и останалитѣ християни.

Като добавка къмъ обичаитѣ вървдъ християнитѣ или по-специално вървдъ българитѣ ще спомена за следнитѣ детски забавки и игри. Много често по-възрастнитѣ повдигатъ съ две ржце малкитѣ деца за плавата, като имъ казватъ да видишъ Солунъ. Вѣроятно изравъ на стремежа на македонския българинъ къмъ тоя македонски градъ. Сѫщо така децата обичатъ да се струпватъ единъ възъ другъ, викайки „грѫчка навалица". Сигурно това пъкъ е отгласъ отъ нѣкакво поголовно избиване на гърци.

Не ще съмнение, че и другитѣ обичаи сѫ отгласи и отражения на нѣкогашни събития, повѣрения и бить. И ако пѣсеньта е изразъ на богатия душевенъ животъ на мегленеца, обичаятъ е, духовната нишка между него (мегленеца) и неговитѣ далечни прадѣди.

Щ. ЦЪРКОВНО-УЧИЛИЩЕНЪ ЖИВОТЪ

До 1913 год. цѣла Македония бѣ покрита съ български основни училища, гимназии, педагогически училища и църкви. До сега обаче нѣмаме единъ трудъ, който да обгръща цѣлия църковно-училищенъ животъ въ Македония. Ако такъвъ бѫде създаденъ ценънъ приносъ ще представява и настоящия прегледъ на българския църковно-училищенъ животъ въ областьта Мегленъ.

Въ 1767 г. следъ като Охридската българска архиепископия бѣ закрита, гръцкото духовно робство почва планомѣрно да се затвърдява и насажда вървдъ българитѣ въ Македония. Въ църквитѣ почва да се служи на гръцки езикъ. Българската писменость бива измѣстена. Само въ нѣкои манастири въ Македония оставало да блещука искрата на българската просвѣта. Въ нѣкои отъ тия манастири имало и килийни училища, гдето се подготвяли свещеници и църковни пѣвци. Въ началото на миналия вѣкъ такива училища се откриватъ и въ други нѣкои селища въ Македония. А между годинитѣ 1840—1870 навсѣкѫде се откриватъ български

училища, като същевременно и въ църквитѣ почва да се служи на църковно славянски езикъ.

Презъ това време се заражда и българскиятъ църковно-училищенъ животъ въ областьта Мегленъ.

Мохамеданитѣ въ същата область се задоволяваха съ качеството си на властвуващъ етнически елементъ и почти никакви грижи не полагаха за своето образование и културно просвѣтно повдигане. До 1909 г. само въ 6 тѣхни села имаше донѣкъде добре уредени училища (мендресета). Въ другитѣ селища учителската служба се изпълняваше отъ ходжата, който бѣ и мохамедански духовенъ пастиръ. Не образовани бѣха и едва знаеха понѣкоя турска дума и софтитѣ и молитѣ, които бѣха привилигировано съсловие и носѣха чалми само, за да не ги вематъ на военна служба. Изобщо мохамеданитѣ въ Мегленско се отличаваха съ голѣмо простодушие и наивность. Често тѣ живѣеха въ братски отношения съ християнитѣ.

Власитѣ също проявяваха братски отношения къмъ християнитѣ българи и заедно съ тѣхъ споделяха общата съдба на политическото турско и духовно гръцко иго. Едва следъ като въ Македония се появи ромънската пропаганда, власитѣ въ Мегленско започнаха да се осъзнаватъ като отдѣленъ етнически сборъ. Много често, баче, подпомагаха всички български действия, предприемани срещу общитѣ поробители турци и гърци. До 1907 г. ромънски училища имаше въ селата Ошине, Хума, Купа, Ливада, Люмница, Бериславци и Лугунци. Въ църквитѣ власитѣ също се молѣха Богу на своя майчинъ езикъ.

Най-рано се събудиха за народностенъ и културно просвѣтенъ животъ българитѣ християни. Още въ най-раннитѣ дни на българския църковенъ въпросъ искрата на народностното самосъзнание се запалва и всрѣдъ българитѣ въ Мегленско. Български училища не бѣха още открити, когато въ съществуващитѣ гръцки въ с. Саракиново и с. Тушимъ въ 1858 г. учителитѣ били заставени да преподаватъ български езикъ. Презъ 1935 г., м. септемврий, между бѣжанцитѣ отъ с. Лѣсково бѣ намѣренъ единъ ржкописенъ гръцко-български речникъ, писанъ съ гръцки букви на наречието на мегленскитѣ българи, писанъ отъ 1875 до 1893 г. отъ свещеника въ с. Лѣсково Гьошо Колевъ, училъ се въ Негушъ и с. Балджа, солунско. Това показва, че и българитѣ въ Мегленско умѣло използували гръцкото писмо, за да пишатъ на своя роденъ езикъ.

Най-рано въ 1865 г. се отваря българско училище въ с. Саракиново, населявано отъ будни българи, които се от-

личаваха съ голѣма отзивчивость къмъ народностнитѣ и просвѣтни въпроси.. Нѣколко години преди това селянитѣ, подтикнати отъ братята Петъръ и Христо Попови, изпѣли въ църквата, вмѣсто по гръцки, по български — свети Боже. На гръцкия владика, който се е опиталъ да докаже на селянитѣ, че не е простено въ църква да се пѣе и въ училище да се учи по български, саракинци отговорили, че сжщо не е простено гърци да вематъ български пари и да влизатъ въ българска църква и село. Въ 1890 г. саракинци възобновиха своята училищна сграда. Това училище имаше 7 класни стаи и два салона. Въ него редовно преподаваха три до четири учителски сили.

Въ 1866 г. се отвори българско училище и въ с. Кронцелово. По пжтя на народностното свѣстяване бѣха тръгнали и селата Бизово и Цаконе. Между това нѣкои събития, кои то се развиваха въ турската империя и успѣхитѣ на българската църковна борба благоприятствуваха за развитието на българския църковно-училищенъ животъ въобще въ Македония. Въ 1856 год. бѣ издаденъ Хати-хумаюнътъ, съ който българитѣ се поставяха на равно съ другитѣ народности въ турската империя досежно езика и богуслужението имъ. Отъ 1860 г. до 1870 г. се откриватъ класни училища въ по-голѣмитѣ македонски градове. А въ Скопие се открива и педагогически курсъ, гдето се подготвяха много основни учители. Въ 1872 г. се учреди Българската екзархия. Въ 1882 г. при сжщата се основа специаленъ училищенъ отдѣлъ. Въ Мегленско последователно почва откриването на български училища дори и въ смѣсенитѣ села. Така въ 1879 г. по желанието на цѣлото село начело съ Траю Праматаровъ и Иванъ Стойковъ се отвори българско училище и въ с. Тушимъ. Въ 1899 г. селянитѣ си изградиха хубава училищна сграда. Презъ 1882 г. се открива такова училище в ъс. Бизово, а на другата 1883 г. се откри българско училище и въ с. Пожарско, гдето сжщо служеха 2 до 3 учителски сили. Въ останалитѣ села се откриха българска училища последователно презъ годинитѣ: 1885 въ с. Долно Родиво, 1886 въ с. Струпино, 1887 въ с. Цаконе. Презъ 1890 г. се откри българско училище въ гр. Сжботско, населявано отъ българи мохамедани и българи християни. Сжщото градче по-късно става административно срѣдище на областьта. Въ 1893 г. такова училище имаме и въ с. Сборско. Още въ 1890 г. въ планинслото с. Лѣсково, гдето българитѣ си служили съ гръцко писмо, бащата на известниятъ воевода Въндо Гошевъ (стари Въндо), Гошо Тановъ бива запознатъ съ българско писмо и въ дома си открива нѣщо като домашно училище. Но единъ отъ вид-

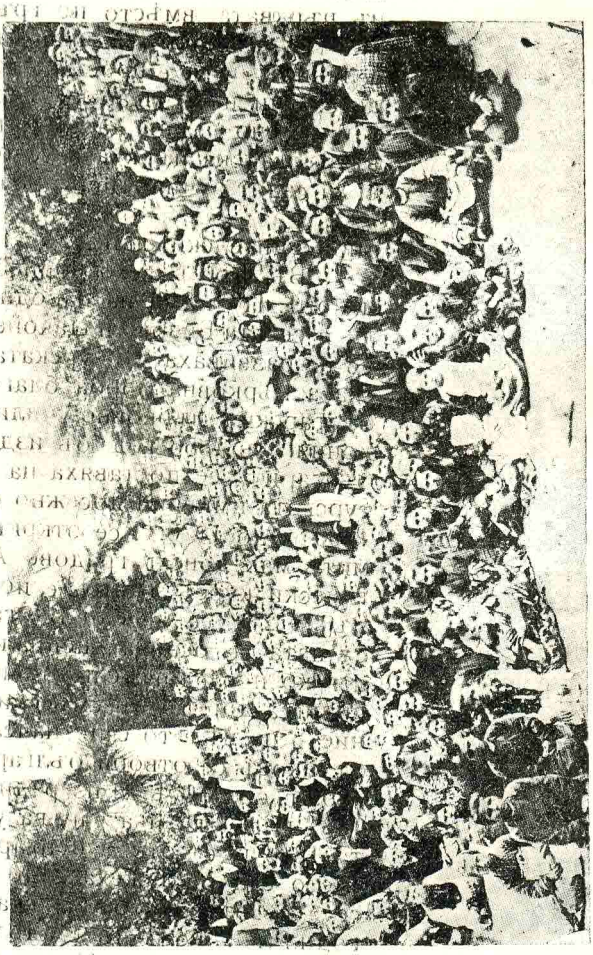

Отпразднуване Св. Св. Кирилъ и Методий въ с. Саракиново

нитѣ гъркомани въ съдружие съ турската власть успѣватъ да осуетятъ почина за ткриване българско училище. По това време бѣ убитъ и синътъ на Гошо Тановъ, и поради това първиятъ проводникъ на българската просвѣта въ Лѣсково бива принуденъ да напусне родното си село.

Едва презъ 1898 г., когато се засилва и революционната организация, въ Лѣсково по желанието на-буднитѣ селяни начело съ Георги Ташевъ, свещ. Стойчо Янчевъ и др. се открива българско училище съ първи български учитель Младенъ п. Костадиновъ, запознатъ съ училищния животъ въ гр. Гевгелия, гдето още въ 1872 г. имаше българско училище. Една година преди да бжде отворено у-ще въ Лѣсково, селянитѣ прогониха гръцкия владика точно когато служеше въ църквата. Още съ пристигане на владиката селянитѣ бѣха така подготвени, че когато той дойде, не само не излѣзоха да го посрѣщатъ както му е редътъ, но дори и на крака не станаха когато отиваше къмъ църквата.

По тоя начинъ краятъ на 19 вѣкъ намѣри българското население въ Мегленско съ достатъчно повдигнато народностно самосъзнание. На всѣкжде, гдето имаше български училища, населението бѣ подъ ведомството на Българската екзархия. Дори ония християни, които живѣеха въ смѣсенитѣ мегленски села и нѣмаха условия за църкви и училища, сжщо признаваха ведомството на екзархията. Така отъ 15 християнски български села 12 бѣха екзархийски, с. Баово признаваше патриаршията, а с. Тудорче и разваленото днесъ Попово село непризнаваха ничие ведомство. Отъ 18 смѣсени села само селата Пребждеще, Страйще и Църнешево не признаваха екзархията. Въ 1904 г. се откриха още две бълг. училища въ с. Луковецъ и с. Почепъ.

Всички тия училища бѣха подъ надзора на Воденската църковна община. Само училищата въ с. Лѣсково и с. Тушимъ се надзираваха отъ църковната община въ гр. Гевгелия. Било поради недостатъчно голѣмия надзоръ и слабо ржководство и главно поради гръцки интриги на много пжти занятията въ училищата се прекжсваха. Учителитѣ въ голѣмото си мнозинство нѣмаха повече отъ 3-класно образование, а нѣкои дори и основно. Въ 1906 г. учительтъ въ с. Струпино Хр. Анастасовъ отъ с. Цаконе бѣ затворенъ като комитски човѣкъ. За да не се закрие училището учительтъ бѣ замѣстенъ отъ непълнолѣтния още самоукъ момъкъ Никола Димитровъ отъ сжщото село. Повечето отъ учителитѣ бѣха и църковни пѣвци. Тамъ гдето не можеха да бждатъ полезни съ знанията си чрезъ лични примѣри и прилежния си животъ поучаваха народа. Новъ тласъкъ на църковно-

училищния животъ въ Мегленско се даде следъ като, както се каза, гр. Сѫботско въ 1906 г., месецъ юний, стана околийско (казалийско) срѣдище на така наречената Караджаабатска каа̀за, съставена отъ мегленскитѣ села, които по-рано спадаха въ Воденската и Пазарската (Енидже-Вардарска) околия. Въ сѫщата година се откри българско училище и въ с. Г.Родиво. Нѣколко месеца по-късно въ Сѫботско се учреди и българска църковна община. По тоя начинъ се улесняваше надзорътъ надъ църкви и училища и доброто ржководство на учебното дѣло. Малко образованитѣ учители се замѣстватъ отъ по-подготвени. Много отъ тѣхъ бѣха завършили българскитѣ гимназии въ Солунъ и педагогическитѣ училища въ Скопие и Сѣръ. Значително нарастна и броятъ на ученицитѣ.

Въ противовесъ на така бърже развиващето се българско учебно дѣло, работѣше гръцката пропаганда. Неблагоприятно бѣха разположени къмъ българитѣ и турскитѣ официални власти. Презъ 1902 г. градскиятъ управитель Ибрахимъ бегъ разсърденъ отъ бунтоветѣ на българитѣ (по това време стана въстанието на селата Тушимъ и Сборско) нарежда да се срути българското училище въ Сѫботско. Твърде умѣло и съ голѣми материални срѣдства работеше гръцката пропаганда, провеждана главно отъ андарти (въоржжени гърчеещи се българи и власи). Затваряниятa на български учители зачестиха. На Нова година на 1907 г. бѣ затворенъ сборскиятъ учитель Трайко Поповъ отъ сѫщото село. Все около това време бѣ опожарено с. Пожарско; подпалена бѣ църквата въ с. Тресино; нараненъ бѣ единъ българинъ отъ с. Баово. Самата турска власть подкрепяваше гръцкитѣ противобългарски действия. Крайниятъ си предѣлъ тия вилнения достигнаха презъ 1907 г. Българската църковна община въ Сѫботско бѣ вече учредена. Всрѣдъ градчето се издигаше една двуетажна съ 8 стаи сграда, въ която се помѣщаваха училището и общината. Учители бѣха Симеонъ Михайловъ отъ гр. Велесъ, завършилъ бълг. гимназия въ Солунъ, Фания Филева отъ гр. Охридъ сѫщо завършила Солунската девическа гимназия и Георги Аладжовъ отъ с. Зарово, завършилъ педагогическия курсъ на училището въ Скопие. Опитътъ на гръцката пропаганда да спре развоя на българското църковно-училищно дѣло, оставаше безуспѣшенъ. Нѣмаха успѣхъ чуждитѣ пропаганди и въ селата въ Гевгелийската каа̀за. [1]) Ето защо за гърцитѣ

[1]) Въ Гевгелийско освенъ гръцката имаше ромънска и католическа пропаганди.

оставаше единъ начинъ на действие, като заблуждаватъ обществото съ своитѣ лъжливи известия по вестницитѣ, да прилагатъ всички насилия на терора, за да всѣятъ страхъ всрѣдъ българитѣ. На сѫщата 1907 г. отъ тѣхъ бѣ устроена следната кървава сцена. Градчето Сѫботско нѣмаше църква. На 10 (23 н. ст.) мартъ главниятъ учитель Симеонъ Михайловъ заедно съ председателя на общината Ив. попъ Андоновъ отъ гр. Воденъ и др. селяни отиватъ да се черкуватъ въ близкото до Сѫботско село Цаконе и оставатъ да нощуватъ въ дома на родолюбивия цаконски селянинъ Иванъ Цакончевъ. Презъ сѫщата нощь при тѣхъ се явява единъ турски стражарь и ги поканва да тръгнатъ съ него подъ предлогъ, че ги викатъ по бърза нѣкаква работа въ Сѫботско. Вънъ отъ селото, обаче, край рѣката, Симеонъ Михайловъ, Иванъ п. Андоновъ, Иванъ Цакончевъ, братята Христо и Василъ Балтакови и още двама будни цаконски селяни биватъ мѫченически заклани отъ гръцки андарти. Тая кървава баня, разбира се, не смути учебното дѣло въ Мегленско. Всички учители останаха по мѣстата си. Споменатата учителка Фания Филева съ достойна за похвала сърдцатость пое цѣлата училищна работа. Главенъ учитель стана Г. Аладжовъ. Въ най-тревожнитѣ дни временното председателствуване на общината се пое отъ Ат. Стояменовъ отъ Лагадинско, замѣстенъ по-после отъ титуляра свещ. Сава Поповъ.

Презъ 1908 г. по починъ на мѣстната община въ Сѫботско се откри и класно училище съ 25 ученици — 21 м. и 4 ж. Понеже тия ученици бѣха главно отъ селата Сборско, Пожарско, Тушимъ, Цаконе, Бизово и Д. Родиво, две отъ стаитѣ на училището бѣха заети за пансионъ. Само ученицитѣ отъ с. Цаконе, което е на ½ ч. отъ Сѫботско отиваха вечерь по домоветѣ си. Обърна се внимание и върху образованието на девицитѣ. Затова при всѣко училище обикновено се намираше и по една учителка.

До 1906 г. въ Сѫботско нѣмаше гръцко училище. Но когато гърцитѣ видѣха успѣха на българското учебно дѣло, побързаха да открияТъ и гръцко училище. Въ 1908/9 учебна година въ него се учеха 9 ученици — 2 еврейчета, 1 арменче и нѣколко власи и българи гръкомани. По сѫщия начинъ въ селища гдето само по нѣколко семейства признаваха патриаршията и желаеха да се учатъ по гръцки, гръцкото правителство бързаше да открие гръцко училище. Така бѣше въ с. Лѣсково, гдето само 8 гръкомански семейства признаваха патриаршията и пращаха децата си на гръцка ука. Въ село Тресино 6 семейства сѫщо подържаха гърцизъма. И въ още

нѣколко отъ смѣсенитѣ села имаше гръцки училища. Българитѣ, въ села гдето имаше гъркомани, бѣха свидетели на всѣкидневни скандали, предизвикани отъ гръцка страна. Въ с. Тресино църквата се държеше отъ гъркоманитѣ. На Великдень съ разрешение отъ каймакамина славянското богослужение се изпълни при гробищата, гдето има развалини отъ стара църква. Въ с. Лѣсково редуваше се единъ праздникъ се служи по славянски, другъ — по гръцки. Въ много села селянитѣ не се отказваха отъ патриаршията, само отъ страхъ да не имъ бѫде затворена църквата.

Следъ провъзгласяване на турската конституция хуриета, 24 юлий 1908 г. гърцитѣ не се помириха, а продължиха своитѣ терористически действия и безчиния. Българското население, обаче, насърдчено отъ промѣната на положението и оставено да си държи оржжието открито се окопити и взе да се държи по-смѣло дори да предприема посурови мѣрки срѣщу гръцкитѣ злодеи. Даже каймакаминътъ, който по-рано бѣше върлъ гонитель на всичко българско, и съ чието съдействие гръцкитѣ андарти извършиха кланетата край с. Цаконе, следъ хуриета се промѣни. Самата конституция (хуриета), разбира се, не бѣ отъ естество да създаде едно спокойно положение. Българитѣ разбираха това. Само българитѣ мохамедани, които както въ миналитѣ режими така и сега тънѣха въ голѣмо невежество, очакваха чудновати промѣни. Гърцитѣ не спрѣха и своята пропаганда. Едно отъ тѣхнитѣ срѣдства бѣ и подкупътъ съ пари. Така подъ страха отъ андартитѣ, и като бѣха подкупени нѣкои отъ селскитѣ първенци, презъ октомврий 1909 година с. Лѣсково предстоеше да премине на страната на патриаршията. Презъ с. Тушимъ за Лѣсково веднага заминава арх. нам. въ гр. Гевгели отецъ Саевъ, придруженъ отъ покойния Аргиръ Манасиевъ, тогава учитель въ Гевгелия. Придружени и отъ десетина бивши четници отъ с. Тушимъ въ Лѣсково пристигатъ на 1 (14 н. ст.) ноемврий. Населението и децата, които бѣха подъ страха на гърцитѣ се разбѣгватъ и настава олелия. Успокоение настжпи, едвамъ когато се узна, че не сж андарти. Вечерьта въ кжщата на свещ. Хр. Ивановъ[1]) всички селяни се събиратъ, за да обмислятъ заедно съ дошлитѣ какъ да задържатъ училището и църквата. Свещеницитѣ Хр. Ивановъ и Стойчо Янчевъ изповѣдватъ, че насила имъ била дадена по една лира отъ гъркоманина Въндо Стояновъ и били заставени да служатъ по гръцки. По това време въ кжщата на единъ отъ селскитѣ гъркомани Ив. Стари Николовъ, андартитѣ чакали

[1]) Сжщиятъ почина като бѣжанецъ на 94 годишна възрасть въ гр Тополовградъ. (Каваклий)

да изтезаватъ непокорнитѣ българи. Самиятъ гръцки свещеникъ Костадинъ попъ Димитровъ изповѣдва, че и дѣдо му, и баща му и самиятъ той сж българи, но служилъ по гръцки, само защото билъ насилствено ръкоположенъ и далъ клетва предъ гръцкия владика въ Леринъ. Насърдчени селянитѣ единодушно пискватъ да се запази църквата, а на 8 ноември наново се отваря училището съ учитель Дину Балтовъ отъ с. Гавалянци. Учительтъ Ив. Икилюлевъ отъ Кукушъ, който бѣ прогоненъ, когато въвлуваха гръкоманитѣ, бѣ назначенъ въ с. Тушимъ. Съ пари бѣха подкупени всички онія, които провеждаха гърцизма въ другитѣ селища. Гръцкитѣ учители получаваха сжщо по-голѣми заплати отъ българскитѣ. Единъ гръцки учитель получаваше отъ 8—10 лири, единъ български отъ 3—4 лири.

Презъ 1909 10 учебна година български училища се откриха още въ с. с. Тудорче, Църнешево, Костурино, Вълнище, Трссино, Поляне и Капиняне. Подъ ведомството на Екзархията минаха и християнитѣ отъ с. Слатино. Единствената упора на гръцката пропаганда остава с. Баово отъ чисто християнскитѣ и с. Пребѫдене отъ смѣсенитѣ села. Църковно-славянското богуслужение бѣ въведено въ всички църкви, които бѣха подъ ведомството на Екзархията. Нѣмаха църкви само гр. Сжботско и с. Поляни. Най-стара бѣ църквата въ с. Струпино строена въ 1778 г. Църквата въ с. Лѣсково бѣ строена въ 1848 г. Църквитѣ въ мохамеданскитѣ села бѣха преобърнати на джамии. Само въ с. Драгоманци бѣ запазена и срещу праздникъ християни отъ близкитѣ села отиваха да палятъ кандилото.

Свещеницитѣ бѣха повечe самоуки и това, което непостигаха съ проповедническа дейность, допълваха то съ своитѣ нравствени добродетели. Въ много села имаше по двама до трима свещеника.

И така до 1909 г. бълг. основни училища умаше въ следнитѣ села: Саракиново, Кронцелово, Бизово, Тушимъ, Пожарско, Д. Родиво, Струпино, Цаконе, Сжботско, Сборско, Лѣсково, Луковецъ, Почепъ, Г. Родиво, Тудорче, Църнешево, Костурино, Вълнище, Трссино, Поляне и Капиняне. Класно училище имаше въ гр. Сжботско. Или училища 22; ученици 1026 — 750 м. и 276 ж.; учители 32 — 23 м. 9 ж.; църкви 20; свещеници 26.

Други инородни или инославни ведомства, освенъ гръцката пропаганда въ Мегленско нѣмаше. Училищата се издържаха отъ мѣстнитѣ селски общини. Повечето села притежаваха добри училищни сгради, изградени съ разрешителни (рухсатнамета) отъ турската власть. Училищата и

църквитѣ притежаваха и покрити и непокрити имоти: кжщи, воденици, дюкяни, ниви, градини, гори и др.

Годината 1913 бѣ ненормална учебна. Защото, когато презъ сжщата година въ Македония бѣ провъзгласена гръцката власть, всички български училища и църкви бѣха закрити; учителитѣ и свещеницитѣ бити и пропждени; училищнитѣ и църковни сгради съ имотитѣ имъ незаконно завладѣни отъ гърцитѣ. Българскитѣ книги бѣха изгорѣни[1]). Съ български книги бѣха запушвани устата на българскитѣ свещеници и учители.

Като отмъщение за проявената българщина бѣха опожарени отъ гръцки андарти и войски селата Тушимъ и Лѣсково. Въ пламъцитѣ на собствената си кжща намѣри смъртьта си родолюбивиятъ старецъ Траю Голевъ, отъ голѣмия лѣсковски родъ Голевци. На мѣстото на българскитѣ училища бѣха открити гръцки. На българитѣ бѣ отнета възможностьта да се учатъ на своя майчинъ езикъ. Но пепелищата и осакатенитѣ паметници на българската просвѣта напомнят за миналото, и българскиятъ езикъ още се пази въ всѣки кжть на областьта Мегленъ.

IV. РЕВОЛЮЦИОННИ БОРБИ

Въ новата история на Македония нѣма по-романтична и бурна епоха отъ годинитѣ на епичнитѣ революционни борби въ началото на настоящия вѣкъ, и въ историйтѣ на останалитѣ Балкански народи едва ли ще се намѣри случай на такова всѣотдайно, повсемѣстно и повсеживо възставане противъ угнетитетелитѣ на политическитѣ и народностни права. Всѣко селище, всѣка българска душа служеше на дѣлото. Та дори и децата бѣха привикнали когато турцитѣ ги запитватъ дали у тѣхъ има комити — отговаряха — не ние нѣмаме кормитъ.

Дѣлъ въ македонскитѣ революционни борби се пада и на българитѣ отъ областьта Мегленъ. Пъкъ и власитѣ, дори и мохамеданитѣ служеха на това дѣло.

Революционнитѣ борби въ Мегленско се развиваха успоредно съ учебното дѣло. Отдѣлнитѣ частни противотурски действия на харамийте постепенно вематъ вида на единъ общонароденъ отпоръ не само срещу турскитѣ дерибейства,

---

[1]) Много отъ църковнитѣ книги, както и нѣкои съ църковно-нравствено съдържание, спасени отъ огъня, сж пренесени въ България. Между бѣжанцитѣ отъ с. Лѣсково въ Ямболъ и Тополовградъ намѣрихъ около 30 такива книги. Ржкописнитѣ бележкитѣ по тѣхъ могатъ да послужатъ като ценен исторически материалъ.

но и срещу гръцкитѣ домогвания, които чрезъ своитѣ пропаганди, претжпявайки народностното съзнание у християнитѣ, се стараеха да придобиватъ повече почва всрѣдъ тѣхъ. Власитѣ подложени на сжщитѣ влияния подкрѣпяха българскитѣ организации. Нѣкои отъ мѣстнитѣ мохамедани, които ненавиждаха централната власть, услужваха сжщо на организиранитѣ сили.

При тия условия следъ 1893 г. въ всѣко българско село почна да се създава мѣсна селска организация съ мѣстни ржководители, куриери и касиеръ.

Нашата область по етнически, географски и административни причини не можа да образува отдѣлна революционна единица. Оганизациитѣ по южния Мегленъ спадаха въ Воденския районъ, тѣзи по пл. Паякъ и Кожухъ въ Гевгелийския революционенъ районъ.

Презъ 1894 г. въ с. Саракиново пристига Кирилъ Пърличевъ, който по това време бѣ учитель въ гр. Воденъ, и покрьсти (така се казваше посвещаването на членоветѣ въ организационнитѣ дѣла) първо свещ. Ив. Атанасовъ, Георги Тоцевъ и Петъръ Киринъ. Сжщитѣ запознаватъ съ организационното дѣло и другитѣ свои съселяни. Малко по-късно при броженията на Лука Ивановъ, Карагаше и Кулиманъ въ всички села около Саракиново имаше основани селски организации. Въ Саракиново имаше шесть десетки отъ вжтрешно-селски четници, които въ всѣко време бѣха готови да сразятъ противобългарскитѣ прояви. Благодарение на това тукъ не се оказа ни едно гъркоманско семейство.

Въ селата въ Гевгелийския революционенъ районъ се основаха организации малко по-късно. Въ с. Тушимъ вече имаше организация, когато въ с. Лѣсково къмъ 1897 г. нѣкои отъ по-виднитѣ селяни Митре Димитровъ, Траю Голевъ, Божинъ Димитревъ, Яне Куловъ, Митре Зайковъ, Кръстю Дамчевъ, Петре Мураковъ, Траю Каламеровъ, Божинъ Чакъровъ и др. бѣха запознати съ целитѣ на организацията. Въ селото бѣха дошли и четитѣ на воеводитѣ Хр. Бабянски, В. Гошевъ, който уби единъ отъ дерибейтѣ мохамеданинъ, така че почвата за селска организация бѣ подготвена. Къмъ 1900 г. идва Арг. Манасиевъ и основа организацията съ ржководители Яне Куловъ, Стойче Голевъ и Божинъ Димитревъ.

Така основанитѣ селски организации съгласяваха своитѣ дѣла съ разпорежданията на мѣстнитѣ воеводи, които пъкъ изпълняваха нарежданията на В. М. Р. О.. Ив. Карасулски, който бѣ назначенъ като представитель на Върховния комитетъ въ София съ цель да влияе надъ околиитѣ,

така както Върховният комитетъ и другаде вербуваше свои съмишленици, следъ една среща близу до с. Ливада на 28 юлий 1902 г. между Арг. Манасиевъ и Ив. Карасулски, последният се съгласи да престане да провежда идеитѣ на Върховния комитетъ. По тоя начинъ между организационни борби въ Мегленско бѣха изключени.

Селскитѣ организации, обаче, имаше да се борятъ отъ една страна срещу войската, отъ друга — срещу андартитѣ и гръкоманскитѣ семейства, чиято задача бѣ само да доносничатъ предъ турската власть и шпиониратъ. Но българитѣ, обзети отъ стихийната борба, съ небивало самопожертване и упоритость заглушаваха подмолнитѣ дѣла на гръкоманитѣ и понасяха изтезанията на башибузука и заптиетата. Редъ сражения, възстанието на селата Тушимъ и Сборско, имената на воеводитѣ Въндо Гошевъ, или стари Въндо, както е по-известенъ, Иванчо Карасулски, Карапашо, Вангелъ Тушимски, Аргиръ Манасиевъ и Кулиманъ и стотицитѣ убити по сражения, изъ засади, по нивитѣ въ време на работа или на срѣдъ селскитѣ сборища доказаха тая упоритость и затвърдиха борческия духъ на мегленци.

Ето и нѣкои по-важни прояви на тоя духъ и борба.

Организациитѣ не бѣха още основани, когато бойната гордость на Мегленско, воеводата стари Въндо, следъ като бѣ убитъ неговия братъ въ Лѣсково, напусна родното си село и заедно съ семейството си се преселва отъ Лѣсково въ Пазаръ (Енидже-Вардаръ). Но тукъ не се помирява. Съ чета отъ нѣколко души той идва въ Лѣсково и убива споменатия гъркоманинъ Стоянъ Челепиевъ, като съ това освобождава и селото отъ единъ опасенъ проводникъ на гърцизма всрѣдъ българитѣ. Отъ 1893 г. стари Въндо е вече нелегаленъ, като следъ нѣколко убийства на нѣкои турски дерибеи, внуши страхъ у останалитѣ, чийто вилнения престанаха да измжчватъ мирното, работливо население.

Наистина следъ като Пазаръ стана срѣдище на революционенъ районъ, Въндо действуваше главно въ тоя районъ. Но незабравяше и своята родна область.

Въ 1902 г. се присъединява къмъ четата на Ив. Карасулски и става главенъ воевода въ Гевгелийско. А въ 1903 г. се отдѣля отъ Ив. Карасулски и заедно съ Апостолъ Петковъ застават всрѣдъ тръстикитѣ на Пазарското езеро. Въ нѣколко сполучливи сражения сплашиха турската власть и стегнаха добре организационнитѣ сили въ района. Въ 1907 г. турцитѣ, които гледаха на пазарското езеро като на единъ боенъ лагеръ, подкрепени отъ андартитѣ съ силенъ артилериенъ огънь следъ десетдневни сражения успѣватъ да при-

Вълдо Гошевъ — (Стари Вълдо).

нудятъ четитѣ да се оттеглятъ, оставяйки десеть души убити заедно съ десетника Белялото. Следъ тия сражения стари Вѣндо минава къмъ Паякъ, гдето се срещна съ Апостолъ Петковъ. Както въ блатото, така и въ по-сетнешния си революционенъ животъ стари Вѣндо се придружаваше винаги отъ своя младъ синъ Георги Вѣндевъ. Така го свари хуриетътъ, който още въ първитѣ месеци не вдъхваше довѣрие у българитѣ. Схваналъ турскитѣ замисли стари Вѣндо наново се отдава на нелегаленъ животъ и възстановява четническитѣ движения въ Енидже-Вардарско и Гевгелийско. Въ 1912 г. се явява въ подкрепа на съюзническитѣ гръцки войски. Но следъ гръцката измѣна, измамнически бива заловенъ и заедно съ сина откарани въ затворитѣ на Солунъ. Синътъ сполучва да избѣга, а бащата, македонски герой, презъ 1918 г. бива отровенъ въ затвора. До крайнитѣ минути последниятъ вѣрваше въ освобождението на Македония.

Когато стари Вѣндо бѣ присъединенъ къмъ четата на Ив. Карасулски, последниятъ бѣ се оттеглилъ въ България за една година. Презъ това време 1902 г. къмъ селата по Кожухъ бѣше миналъ полковникъ Янковъ, войвода, който провеждаше решенията на Върховния комитетъ въ София и подкани населението да въстане, увещавайки го, че и българска войска ще дойде. Така бѣ подготвено възстанието на селата Тушимъ и Сборско. Нѣколко деня преди възстанието семействата се бѣха оттеглили въ планината. На 21 октомврий въ Тушимъ бѣха убити текселдаръть (бирника) и придружащитѣ го заптии. Съ това бѣ даденъ знакътъ за възстанието. Нѣколко четници между възстаницитѣ поддържаха духа и очакваха войската, за да си дадатъ сражение. Презъ нощьта по височинитѣ надъ селото свѣтнаха безбройни огньове, сякашъ всѣки храсть бѣ възстаникъ. Сжщото бѣ и къмъ Сборско.

Турската войска, обаче, схвана, че има работа съ една ограничена сила и не прибѣгна до стрелба. Следъ дълги преговори, близу една седмица, женитѣ и децата бѣха склонени да се прибератъ по домоветѣ. А мжжетѣ изловени отъ войската на Арамъ бимъ баший. Следъ дълги мжчения и разкарвания бѣха освободени.

Така безъ кръвь свърши възстанието на Тушимъ и Сборско. Но отъ турската власть се схвана, че има да владствува надъ едно непокорно население, готово на голѣми революционни увлечения.

Следъ това възстание Ив. Карасулски редовно спохождаше мегленскитѣ села и бѣ станалъ най-любимиятъ войвода. Нѣколкото сражения по Паякъ на в. Гандачъ, „Бешъ-

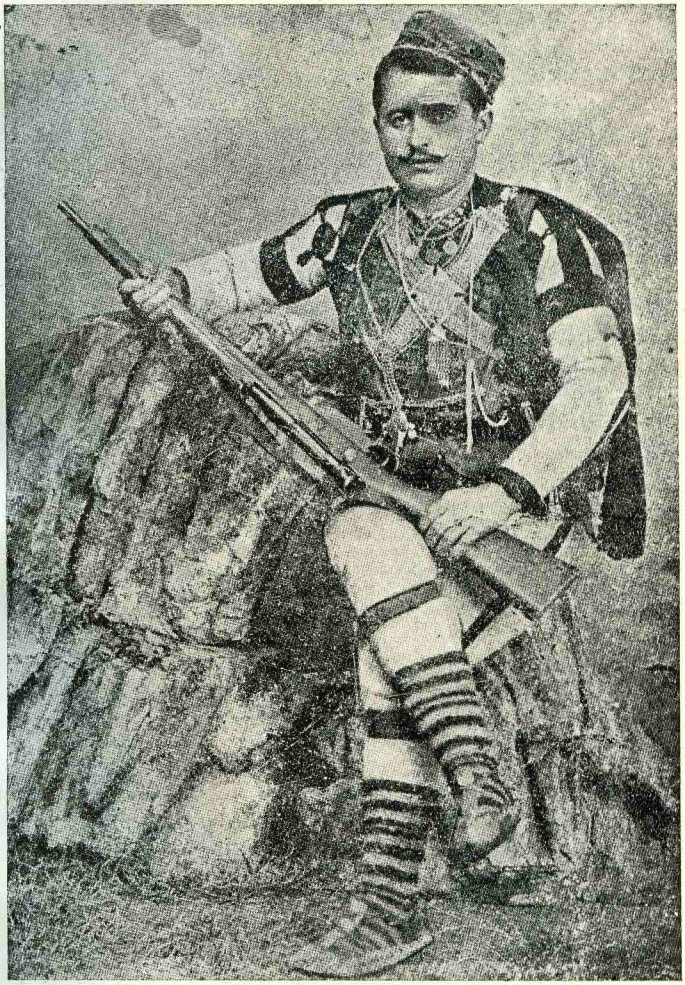

Иванчо Карасулски.

бунаръ“ и др. бѣха го направиил най-известенъ и между турцитѣ.

Презъ месецъ мартъ 1905 г., Иванчо, както го наричаше населението, тръгва отъ с. Тушинъ за Лѣсково. Още въ Тушимъ бѣше разправилъ, че сънувалъ черно куче да го хапи. Сякашъ предвиждаше близката си смъртъ. Нѣкои влашки гръкомани бѣха по диритѣ му и известили, че Иванчо ще отиде въ Лѣсково. На около единъ часъ западно отъ село, въ мѣстностьта „Джарловъ ридъ“, четата се бѣ спрѣла да денува. Сутриньта Иванчо забелязва турскитѣ войски, които на пжть за Лѣсково бѣха срещнали селския воденичарь и го изнудваха да покаже комититѣ. Съ нѣколко пушечни гърмежи къмъ аскера Иванчо откри своето скривалище. За нѣколко часа около позициитѣ на четата се струпаха войски. На кракъ бѣха и всички мохамедани отъ мегленията. Четата бѣ обстрелвана отъ всички страни. Врѣдъ пушечния тънтежъ отъ време на време проехтяваше по нѣкоя бомба и всѣваше безпорядъкъ врѣдъ турската паплачъ. А въ тия трагични часове не бѣха рѣдко и комични случки. Нѣкой си Ахмедъ отъ с. Продрумъ за първи пжть дошелъ комити да гони се надигаше на пръсти викайки: „Дека сж да ги видамъ“! Единъ куршумъ, обаче, смъртоносно се заби въ челото му.

— Видѣ ли ги, Амедъ аго? — питаше го нѣкой.

Надвечерь войскитѣ настжпиха. Само единъ четникъ можа да избѣга. Останалитѣ заедно съ воеводата бѣха избити. Тукъ падна убитъ и Гошко Тановъ отъ с. Лѣсково. Забележителни сж и сраженията по селата въ Воденския революционенъ районъ. Саракиново, Кронцелово и Пожарско бѣха главнитѣ революционни огнища.

Въ голѣмия приносъ къмъ македонското освободително движение, който македонскитѣ българи отъ Мегленско, дадоха, може да ни убедятъ жертвитѣ било като четници, било като организационни хора, било най-после като отлични родолюбци дадени въ борбитѣ съ турци и гърци.

Въ с. Тушимъ убити и видни четници: Гьоше К. Косевъ, убитъ въ Конско; Колю Гогчевъ, ходилъ съ костурскитѣ чети, убитъ въ Бабянско; Атанасъ Дангалаковъ, четникъ съ Ив. Карасулски и Ив. Раданлията, убитъ при обсадата на Одринъ; Вангелъ Спретновъ, Делю Петревъ, десетарь съ четата на Арг. Манасиевъ, Толе паша, Ристе Ивановъ. Убити като родолюбци и хора на организацията: Митре Чакъровъ, Петко Чакъровъ, Траю Петковъ, Ристе Темелковъ, Митре Стоевъ, Настасъ Мантовъ, Тано Приматаровъ, Ристе Пен-

ковъ, Траю Миндинъ. Убити отъ гърцитѣ: Колю Ковачевъ, Ристе Ив. Уюновъ, Стоянъ Сушивъ, Митра Ташонова.

Село Сборско, четници: Танче и Пенче Георгиеви, съ четата на Ив. Карасулски, Ристе Николовъ, Траю Митковъ, Пею Сирминъ, съ четата на Караташо, Ристе Вълчевъ, Ив. Ризовъ, съ Воденскит чети, Митре Шпитовъ, воевода, Христо Грозевъ и Иванъ Чорбаджията, куриери и ржководители. Убити: Грозю Вълчевъ, Костадинъ Водасовъ, Ристо Георгиевъ Биджовъ, Ристе Петревъ, Иванъ Мичевъ, Колю Петревъ, Танасъ Пеневъ, Грозю Трайковъ, малко дете мушнато на ножоветѣ.

Село Пожарско четници: Караташо, виденъ воевода, Стоянъ Грудинъ, Георги Бицовъ. Убити: Петъръ Мишковъ, Ив. Мишковъ, Петъръ Чаповъ, Доне Самандовъ.

Село Кронцелово четници: Кулиманъ, виденъ воевода.

Село Горно Родево, четници: Лазо Димитровъ, воевода.

Село Лѣсково, убити четници: Гошко Тановъ, убитъ заедно съ Ив. Карасулски, Митре Тановъ, Гонче Миндинъ, убити при преминаването на р. Вардаръ, Въндо Гошевъ (стари Въндо) отровенъ въ затвора въ Солунъ, Миче Кубивълковъ, раненъ като четникъ съ Ив. Карасулски, умрѣ въ България. Убити патриоти отъ турцитѣ: Ив. Хр. Тошивъ, Петре Жудевъ. Убити отъ гърцитѣ: Митре Димитревъ, Токо Голевъ, убити въ единъ день, Митре Яневъ Куловъ, Иванъ Стойковъ пребитъ на срѣдъ селото, Траю Голевъ, изгоренъ въ собствената си кжща, братя Думо и Митре Ичови, Митре К. Сиркаровъ, Миче Матинъ, Стойче Янv Голевъ, Ичко Митревъ, Шутлевъ, Гоно Сайзовъ, Въчо Чакъровъ.

Село Саракиново, четници: Христо Саракински, капитанъ, Георги Тановъ, раненъ, умрѣ въ България. Убити отъ турцитѣ: Ичо Паришевъ, Доне Пеневъ, Ристо Николовъ: убити отъ гърцитѣ: Никола Паришевъ, Иванъ Хр. Амбаровъ, заклани едновременно, Ристо Николовъ, Христо п. Ивановъ, убитъ като учитель въ село Тресино.

Все въ борбата за свободата на македонцитѣ, въ подкрепа на българскитѣ организации дадоха свои жертви и влашкитѣ села.

Село Ошине: Гошко ла Пупка, куриеръ, убитъ съ камъни, Аврамъ Дзеговъ, Ито Ширковъ.

Село Ливада: Ташо Гизаровъ, членъ на В. М. Р. О., убитъ въ 1933 год. при Каймакъ-Чаланъ.

Разбира се, тукъ по нѣмане на точни сведения не се споменаватъ героитѣ отъ Цаконе и Бизово и стотицитѣ не-

известни борци отъ споменатитѣ и неспоменати села.. Разъръзката на тая трагедия на мегленскитѣ българи бѣ въ 1912 година, когато дойдоха българскитѣ войски, но сълзитѣ отъ радостьта не бѣха още изтрити, когато тѣ, българитѣ въ Мегленско наредъ съ всички българи въ Македония бѣха подхвърлени на ново робство и нови страдания.

При опожаряването на Лѣсково и Тушимъ жителитѣ като пилци бѣха пръснати. По цѣли дни и нощи трѣбваше да прекарватъ изъ планинскитѣ долове и да наблюдаватъ пушека и пламъцитѣ на собственитѣ си кжщи. Последствията отъ воденитѣ борби и даденитѣ жертви сж: вѣрата въ свободата и възторгътъ у ония, които наследяватъ умиращитѣ.

УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА СОФИЯ

Още стотици книги на дейци родени в географска област Македония може да намерите на:

www.strumski.com

Библиотека „Струмски"
е създадена в памет на
загиналите за Родината.

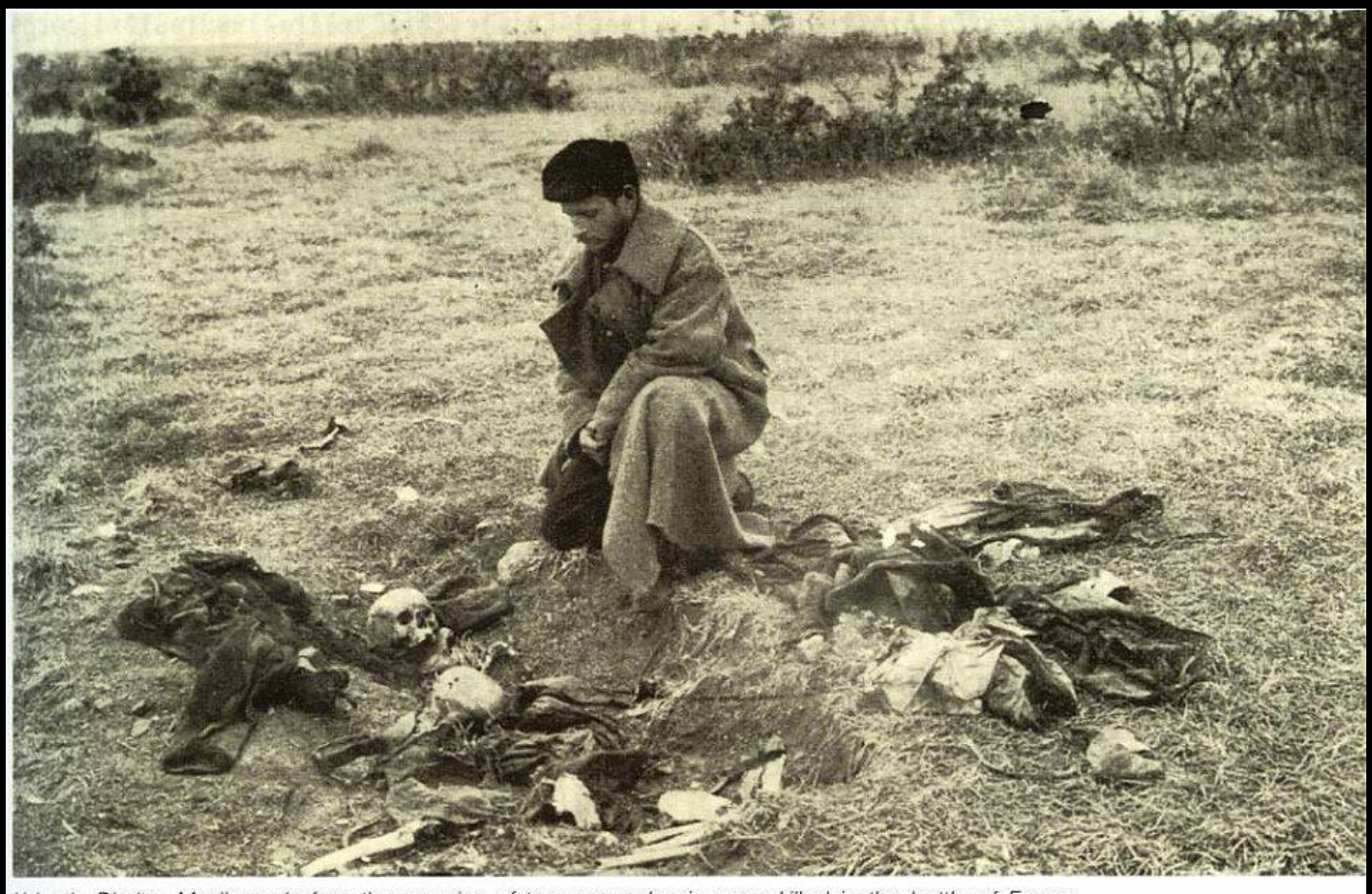

Voivode Dimiter Madjarov before the remains of two comrades in arms killed in the battle of Ferres